

Literatuur: boeken

De nieuwe Franse geschiedwetenschap
en de culturele antropologie*

R.E. Künzel

Op een 1971 in Venetië gehouden congres waarvan het verslag verscheen onder de titel *L'historien entre l'ethnologue et le futurologue* voerden voornamelijk historici die zich bezighouden met de 19e en 20e-eeuwse geschiedenis en beoefenaars van op de actualiteit gerichte sociale wetenschappen, zoals de politicologie, het woord. Men debatteerde veel over het voor en tegen van theorievorming in de geschiedwetenschap. De recente geschiedenis kreeg de meeste aandacht. Alleen Furet, Le Goff en Duby spraken over de raakvlakken van geschiedenis en culturele antropologie, over de overeenkomsten en verschillen tussen de zgn. primitieve maatschappijen en het preindustriële Westen, maar hun lezingen bleven grotendeels buiten het debat. Dat is jammer omdat door de nieuwe ontwikkelingen in de geschiedwetenschap die zij beschreven veel aanvallen uit de sociaal-wetenschappelijke hoek achterhaald zijn. Hun bijdragen zijn voor de volkskunde van belang omdat zij, hoewel vanuit een heel andere achtergrond, standpunten verdedigen die verwant zijn met die van critische volkskundigen, de Tübingers met name.

Furet stelt in *L'histoire et l'homme sauvage* dat toen in de Nieuwe Tijd het sacrale wereld- en geschiedbeeld wegviel de geschiedenis de geschiedenis van de Westerse staten werd, terwijl de opkomende ethnologie zich beperkte tot de zgn. primitieve stammen in de gebieden die gekoloniseerd werden. Van deze stammen namen de Westerse onderzoekers aan dat hun cultuur statisch was; alleen de Westerse staten zouden een geschiedenis hebben. Deze opsplitsing van de mensheid in een deel dat statisch en een deel dat dynamisch zou zijn nam in de 19e eeuw nog scherpere vormen aan door het vooruitgangdenken. Volgens Furet bestaat die mening nog altijd, maar onze zekerheden daaromtrent zijn geschokt, ons geloof in de eigen vooruitgang is ondermijnd door Hitler, Stalin, de milieuproblemen enz. en wij vinden een Derde Wereld tegenover ons die zichzelf met andere ogen gaat bezien, net als wij 'in staten denkt' en een eigen verleden probeert te ontdekken. Bovendien constateerden historici dat maatschappijen niet in al hun sectoren in éénzelfde tempo veranderen — ook de Westerse niet, die tot voor kort als 'dynamisch' te boek stond —, dat er bv. weerstand tegen 'modernisering' bestaat. Wat niet of heel lang-

* Naar aanleiding van Furet, François. *L'histoire et l'homme sauvage*. [In:] *L'historien entre l'ethnologue et le futurologue*. Actes du séminaire international organisé sous les auspices de l'Association Internationale pour la Liberté de la Culture, la Fondation Giovanni Agnelli et la Fondation Giorgio Cini. Venise 2-8 avril 1971. Paris-La Haye 1972, Mouton Editeur (Le savoir historique 4). p. 231-237.

Le Goff, Jacques. *L'histoire et l'homme quotidien*. — *Ibidem* p. 238-250.

Duby, Georges. *L'histoire des systèmes de valeurs*. — *Ibidem* p. 251-263.

zaam beweegt is zichtbaar geworden. Geschiedenis en culturele antropologie groeien naar elkaar toe. Dat kan ook, zegt Furet, omdat de scheiding tussen deze twee disciplines niet op een wezenlijk verschil berustte, maar eerder op een traditie, die nu wegvalt.

Le Goff en Duby, wier lezingen hierna in het congresverslag afgedrukt zijn, zijn centrale figuren in de nieuwe Franse geschiedbeoefening. In hun publicaties theoretiseren ze weinig. De invloed van nieuwe theoretische inzichten is in hun werk vaak voelbaar, zonder dat ze daar met zoveel woorden over spreken. Deze zwijgzaamheid komt mogelijk voort uit een zekere terughoudendheid tegenover intellectuele modes die in Frankrijk net zo veranderlijk zijn als de haute couture. Op dit congres hebben Le Goff en Duby wat meer gezegd over de ideeën die de richting van hun onderzoek bepalen.

In *L'histoire et l'homme quotidien* reageert Le Goff op de door Furet geschetste ontwikkeling, het wegvallen van de grens tussen culturele antropologie en geschiedenis. Hij poogt in deze veranderde situatie genuanceerd positie te kiezen, de nieuwe mogelijkheden te integreren zonder zich erdoor te laten overspoelen.

Nieuwe mogelijkheden zijn er z.i. ontstaan doordat het gezichtsveld van de historici onder invloed van de culturele antropologie verruimd is. Cultureel-antropologen ontdekten bv. dat in veel culturen de tijd niet beleefd wordt als iets dat in één richting voortgaat, dat rituelen etappes in het jaar en in het leven van de individuen kunnen markeren, dat herhaling belangrijker kan zijn dan voortgang en vooruitgang. Hierdoor zijn de historici gaan beseffen dat ook binnen de Westerse cultuur verschillende vormen van tijdsbeleving voorkwamen.

Positieve invloed van de culturele antropologie ziet Le Goff op de volgende gebieden: meer aandacht voor het platteland, na een periode waarin de stad het beeld beheerste (Pirenne), de bestudering van de familie, van verwantschapsstructuren die onderhevig zijn aan een zeer langzaam verloopend veranderingsproces, de verhouding tussen de sexen, waarbij de vrouw uit de schaduw te voorschijn begint te komen, de leeftijdsgroepen. Uit het cultureel-antropologisch repertoire neemt Le Goff ook de vraag over naar de betekenis van conflict en geweld, niet meer alleen op 'hoog' niveau, zoals deze in de politieke en militaire geschiedenis bestudeerd zijn, maar ook in hun kleinschalige vorm, binnen een dorp of tussen twee clans. Zo dient ook het verschijnsel charisma onderzocht te worden niet alleen als het zich bij heersers voerde, maar ook bij beroepen als smid en dokter en bij intellectuelen. Tenslotte noemt Le Goff de materiële cultuur, de technologie in al zijn vormen, behuizing, voeding, kleding, of, ruimer gesteld, hoe men het lichamelijke waardeert en hanteert. Het lijkt mij dat Le Goff wat teveel invloed toekent aan de culturele antropologie. Landbouwgeschiedenis wordt in Frankrijk al langer bedreven, volkskunde ook. De vernieuwende werking van de culturele antropologie op de Franse geschiedbeoefening is overigens onmiskenbaar.

Le Goff wijst ook op risico's welke de historicus loopt die klakkeloos begrippen uit de culturele antropologie overneemt. Hij keert zich tegen een tendens in het structuralisme die zozeer de nadruk legt op de samenhang van cultuurelementen, op patronen en patronen van patronen, dat de maatschappelijke processen waaruit deze patronen toch voortkomen en de sociale groepen die er de dragers van zijn onzichtbaar dreigen te worden. De overeenkomst tussen zijn kritiek op de uitwassen van het structuralisme en de polemiek van de critische volkskundigen tegen de traditionele opvattingen binnen hun vak is opvallend: in beide gevallen wordt de suggestie aangevochten dat de bestudeerde verschijnselen tijdloos zouden zijn en los

zouden staan van de sociale werkelijkheid.

Le Goff hamert erop dat de historicus de specialist van de verandering is en moet blijven. Als voorbeeld noemt hij het feit dat in de middeleeuwse steden nieuwe sociale groepen, de ambachten, bij gemeenschappelijke ritens zoals het carnavale de rol overnamen die in traditionele landelijke gemeenschappen door de jongeren gespeeld werd.

Ook over het in de volkskunde veel besproken begrip 'volk' breekt hij zijn hoofd. In middeleeuwse teksten zijn soms stukken mondelinge overlevering vastgelegd. Le Goff vraagt zich af of men 'mondeling' wel mag gelijkstellen met 'volks' en of de verhouding tussen 'intellectuele cultuur' en 'volkscultuur' wel altijd dezelfde geweest is. Hij pleit voor de bestudering van acculturatieverschijnselen, de wederzijdse afhankelijkheid van 'volksculturen' en 'intellectuele culturen', van regionale en nationale culturen, culturele expansie en overheersing.

Georges Duby gaat in zijn bijdrage *L'histoire des systèmes de valeurs* in op de tempoverschillen die zich tussen processen binnen één maatschappij kunnen voordoen. Z.i. speelt in de sfeer van het mentale de traagheidsfactor een belangrijke rol. Uit reacties van de geestelijkheid blijkt dat er nog in de 11e eeuw vormen van heidendom voortleefden. Een ander voorbeeld van deze traagheid in het mentale wordt nader uitgewerkt. Tussen ca. 1125 en ca. 1275 is er volgens Duby in de denkwereld van de toonaangevende figuren van de Parijse universiteit weinig veranderd, terwijl de maatschappij eromheen volop in beweging was, de steden en de geldeconomie belangrijker werden, er een staatsapparaat ontstond en de geografische en culturele horizon wijder werd. Maar juist in het Parijse intellectuele milieu waar men bewegelijkheid verwachten zou blijkt die er niet te zijn. M.a.w. de verbanden tussen veranderingen in het sociaal-economische en in het cultureel-psychische zijn complex van aard en verklaringen vanuit één oorzaak schieten vaak tekort. Als kroongetuigen haalt Duby de Italiaanse marxist Labriola en Lenin aan, die zich beiden wat betreft de wederzijdse beïnvloeding van wat in marxistische termen onder- en bovenbouw heet gereserveerd toonden. Men dient gespist te blijven op tempoverschillen tussen de processen in onder- en bovenbouw en er rekening mee te houden dat deze zich betrekkelijk autonoom kunnen voltrekken.

Drie dingen zijn mij in de betogen van Furet, Le Goff en Duby opgevallen. Ten eerste de grote invloed van onderzoek in de Derde Wereld op de Westeuropese historici. Dit is geen specifiek Frans verschijnsel. In Duitsland is het onderzoek naar de vroegmiddeleeuwse stammen dankzij Wenskus vernieuwd door het contact met de politieke antropologie. Veel van het recente Engelse hekserij-onderzoek is ondenkbaar zonder het antropologisch onderzoek daarnaar in Afrika. Het lijkt erop of de dekolonisatie bij de Westeuropese historici de ogen opent voor de 'onderontwikkelde' aspecten van het eigen verleden. In Frankrijk is er hierdoor meer belangstelling ontstaan voor wat er in het eigen verleden niet klassiek of classicistisch, niet stedelijk, niet de gehele natie omvattend is, wat ertoe geleid heeft dat historici toenadering zochten tot de volkskundigen en met hen samenwerken, o.a. in het tijdschrift *Ethnologie française*.

Het tweede opvallende verschijnsel is het eerherstel van de psychische en culturele factoren in het historische proces. De oude tegenstelling tussen de meer of minder historisch-materialistisch ingestelde, op sociaal-economische factoren gerichte onderzoekers en de verheerlijkers van het unieke en individuele speelt daarbij geen rol meer. Men zoekt vooral psychische factoren die het gedrag van collectieven beïnvloeden. De ideologische fronten zijn verschoven. Marxisme en anti-

marxisme vormen in de Franse politiek nog een factor van betekenis, in de Franse geschiedwetenschap ligt dat anders. Terwijl men het eens geworden lijkt te zijn over de betekenis van de 'onderbouw' en daar, zoals Von der Dunk opmerkte, door de onderzoeken van Braudel c.s. ook veel meer van afweet dan Marx indertijd, is men er nu op uit ook in het mentale regelmatigheden, zoniet wetten te ontdekken.

Ten derde wordt hierdoor de betekenis van het verschijnsel traditie opnieuw aan de orde gesteld. In zijn lezing op dit congres wees DUBY erop dat culturele en psychische processen betrekkelijk autonoom kunnen verlopen. In zijn boek *Guerriers et paysans* gaat hij aanmerkelijk verder. In deze schets van de vroegmiddeleeuwse economie beschrijft hij hoe belangrijk roven en geschenken uitdelen in deze maatschappij waren, een stuk economisch gedrag dat hij in belangrijke mate bepaald acht door de cultuur. Hij schrijft daar dan ook dat psychische factoren (attitudes mentales) net zo bepalend kunnen zijn als de productiefactoren en de krachtverhoudingen tussen de verschillende lagen in de maatschappij en ziet tradities als nogal bestendige en bestendigende krachten (*Guerriers et paysans. VIIe-XIIe siècle. Premier essor de l'économie européenne. [Parijs], 1973. p. 60*). Een volgende noodzakelijke stap lijkt me de mechanismen van cultuuroverdracht te bestuderen. Immers, zoals Bausinger schreef, niet alleen verandering, ook duurzaamheid moet verklaard worden.

Overige besprekingen

Aalbrechtse, M.A. *Lief en leed in het Land van Cadzand. Volksgebruiken bij geboorte, huwelijk en overlijden.* Zaltbommel 1976, Europese Bibliotheek. 112 p., 35 ill.; ISBN 90-288-5053-8.

Met de in de ondertitel genoemde thema's als uitgangspunt worden door de schrijver veel wetenswaardigheden aangeboden op grond van eigen herinneringen en mededelingen van anderen, aangekleed met anecdotes en dialectuitdrukkingen. Hij let daarbij op sociale en religieuze verschillen en veranderingen in de afgelopen 80 jaar. Het boek is geïllustreerd met foto's die de tekst aanvullen. — J.J.S.

American folk medicine. A symposium. Edited, with an introduction, by Wayland D. Hand. Berkeley, Los Angeles, London 1976, University of California Press. (Publication of the UCLA Center for the study of comparative folklore and mythology 4). VIII, 347 p., enkele ill.; £ 10,35; ISBN 0-520-02941-0.

Bevat de lezingen gehouden op een congres over volksgeneeskunde in december 1973 in Los Angeles door vertegenwoordigers van verschillende disciplines. De bundel wordt geopend met de tafelrede van *Charles H. Talbot*. Hij vindt dat het historisch onderzoek minder aandacht krijgt dan het verdient en laat met een paar voorbeelden zien hoever de tradities in de volksgeneeskunde terug kunnen gaan (p. 7-10). *Thomas R. Forbes* geeft een aantal historische bijzonderheden over het veelsoortig gebruik van stenen als geneesmiddel, in het bijzonder tegen slangebeten en hondsdolheid (11-19). *Samuel X. Radbill* zet gegevens uit de historische en etnologische literatuur bij elkaar over kinderen die gezoogd worden door dieren en dieren die gezoogd worden door vrouwen, en maakt enkele opmerkingen over de

daarmee samenhangende geloofsopvattingen (20–30). *Jaan Puhvel* en *Wayland D. Hand* geven een overzicht van de betekenis van de mol in de volksgeneeskunde van de Indische oudheid tot op heden (31–48). *Douglas B. Price* maakt aannemelijk, op grond van de analyse van 48 middeleeuwse verhalen, dat er verband is tussen het in die verhalen beschreven wonderbaarlijke herstel van verloren ledematen en de sensaties na amputatie die in de klinische literatuur uit een veel latere tijd beschreven worden. Op deze sensaties gaat ook het volksgeloof terug, dat geamputeerde ledematen begraven moeten worden (49–71). *David J. Hufford* levert een opmerkelijke bijdrage tot een beter begrip van een groep verhalen over de nachtmerrie waarin het slachtoffer droomt dat hij wakker wordt, iemand aan zijn bed ziet die hem probeert te wurgen, terwijl hij niet in staat is te bewegen of te schreeuwen. Een onderzoek op scholen in New Foundland wees uit, dat één op de zes mensen deze nachtmerrie wel eens had gehad, terwijl ongeveer de helft van hen het volksverhaal niet kende. Bovendien bleek uit een literatuuronderzoek dat hetzelfde motief ook in andere verhalen voorkomt, in het bijzonder in heksenverhalen en verhalen over vliegende schotels, zonder dat er verder enig verband tussen die verhalen bestaat. Dat brengt hem tot de slotsom, dat het verschijnsel in de westerse cultuur gedurende de laatste tweeduizend jaar vrij algemeen bekend is. In de medische literatuur bestaan er twee verklaringen voor. Volgens sommigen is het een gevolg van een slechte bloedsomloop, volgens anderen (in het bijzonder Ernst Jones) van een verdrongen verlangen om verkracht te worden. Hufford verwierpt de eerste verklaring zonder meer en corrigeert de tweede met gebruikmaking van recente psychologische literatuur over de droom en van de in de volksverhalen weergegeven ervaringen. Naar zijn mening treedt de sensatie op in een staat van verlaagd bewustzijn, zonder dat men kan spreken van een slaaptoestand, en vertoont ze duidelijke overeenkomsten met de ervaringen van de lijders aan narcolepsie, een vrij zeldzame ziekte die gekenmerkt wordt door een dwangmatige behoefte aan slaap. Juist het veelvuldig voorkomen van dit type nachtmerrie in volksverhalen en de resultaten van zijn eigen onderzoek onder scholieren, moeten voor medici een waarschuwing zijn om haar zonder meer in hun diagnose van de ziekte te betrekken. Met deze uitkomsten wil hij enerzijds het belang van het volksgeloof-onderzoek voor de medische wetenschap en anderzijds de noodzaak voor volkskundigen om de mededelingen van hun zeggelingen in eerste aanleg ernstig te nemen, onderstrepen (73–85). *Bruno Gebhard* schetst de verhouding tussen de officiële en de officieuze geneeskunde in de Verenigde Staten sinds 1850. Hij meent dat de betekenis van huismiddeltjes door de medici ten onrechte onderschat wordt en pleit voor onderzoek (87–98). *Barbara G. Myerhoff* geeft een karakteristiek van de sjamaan op grond van onderzoek onder Indianen en herkent diens filosofie, die draait rond het bereiken van evenwicht in een wereld van tegenstellingen, in het sprookje van Jack and the beanstalk (99–108). *Lowell John Bean* schrijft over de sjamaan als genezer bij de Californische Indianen en stelt zijn kwaliteiten ten voorbeeld aan de westerse geneeskunde (109–123). *Virgil J. Vogel* somt een aantal planten op die door de Indianen gegeten worden en als geneesmiddel worden gebruikt (125–141). *Richard I. Ford* tracht na te gaan hoe de kennis omtrent geneeswijzen onder de Tewa Pueblos wordt doorgegeven (143–157). *William A. Emboden jr.* geeft een voorlopig overzicht van planten die onder de Indianen van Noord-Amerika als bedwelmend middel worden gebruikt (159–167). *Francisco Guerra* laat met een aantal voorbeelden zien dat in grote delen van Spaans Amerika het aanroepen van heiligen en de oorspronkelijke Indiaanse volksgeneeswijzen nog een belangrijke rol spelen (169–174). *Joe S. Graham*

heeft het over de rol van de genezer in West Texas (175–189), *Byrd Howell Granger* over de volksgeneeskunde onder de Spaans sprekende bewoners van zuidelijk Arizona (191–202), *Luc Lacourcière* over de geschiedenis van de volksgeneeskunde in Frans Canada (203–214), *Elizabeth Randon* over de volksgeneeskunde in Frans Louisiana (215–234). *Don Yoder* gaat na waar de wijsheden in *Der lang verborgene Freund*, het standaardwerk over volksgeneesmiddelen van Hohman (1820), vandaan komen en hoe ze in Pennsylvania verspreid zijn (235–248). *John A. Hostetler* schrijft over de geneesmethoden onder de Amish, een groep doopsgezinden uit Zwitserland en Duitsland die zich in de achttiende eeuw in de Verenigde Staten vestigde (249–258). *Bruce Jackson* levert een bijdrage over bezweringen en magie onder de Amerikaanse negers (259–272), *Austin E. Fife* over het geloof aan het 'verzien' in Utah (273–283), *Leonard E. Barrett* over een balsemtuin op Jamaica (285–300). *Michael Owen Jones* vraagt zich af waarom en wanneer mensen gevallen van wonderbaarlijke genezingen doorvertellen en in het bijzonder welke psychologische functie het heeft, zonder veel verder te komen dan het stellen van vragen (301–314) en *John Q. Anderson* tenslotte vestigt de aandacht op door studenten van Houston in het kader van hun studie verzameld materiaal over volksgeneeswijzen en -middelen, in het bijzonder uit Texas en het zuidwesten van de Verenigde Staten (315–319). Het boek bevat een register. – J.J.V.

Autenboer, Eugeen van. *De Turnhoutse speelkaartenindustrie (1826–1976).* – **Tummers, Louis.** *Overzicht van de Belgische speelkaart van 1379 tot 1826.* Het geheel bewerkt door Jan Bauwens. Brussel 1976, Aurelia Books. (Aureliae folklorica 5). 155 p., 44 ill.; Bfr. 845.

Dit boek is gewijd aan de 600 jaar oude speelkaartenproductie van België, waarvan Tummers de ontwikkeling tot 1826 schetst (p. 7–22). De nadruk valt echter op de Turnhoutse speelkaartenindustrie, die door toedoen van P.J. Brepols na 1826 snel opkwam. Van Autenboer beschrijft de geschiedenis van tien ondernemingen uit deze plaats. Bij de grootste bedrijven gaat hij kort in op hun handelsmerken, speelkaarten en afzetgebieden (p. 23–145). – J.J.-v.P.

Bäuml, Betty J. and Franz H. Bäuml. *A dictionary of gestures.* Metuchen N.J. 1975, The Scarecrow press. 249 p., 9 ill.; f 38,50; ISBN 0–8108–0863–3.

Per lichaamsdeel (alfabetisch gerangschikt) wordt de betekenis van een gebaar gegeven. Daarnaast bevat dit boek een index van betekenissen en een bibliografie. – M.v.Z.

Bringéus, Nils-Arvid. *Årets festseder.* Stockholm 1976, LTs förlag. 267 p., talrijke ill., 4 verspreidingskrt.; f 31,–; ISBN 91–36–00740–4.

Overzicht (in het Zweeds) van de Zweedse kalenderfeesten, waarbij aandacht wordt besteed aan hun historische ontwikkeling, hun ruimtelijke spreiding, en hun sociale functie. In een slothoofdstuk wordt nader ingegaan op een aantal theoretische begrippen die voor de volkskunde van bijzonder belang zijn, zoals continuïteit, stabiliteit, sociale functie, regressie en innovatie. Uitgebreide literatuuropgaven. – J.J.V.

Brouwers, Irene. *Het herbergwezen te Antwerpen in verband met opschriften en uithangborden.* Brussel 1976, Aurelia Books. (Aureliae Folklorica nr. 10). 255 p.; f 58,50.

De namen van 2127 herbergen die op 31 december 1965 in Antwerpen bestonden, systematisch ingedeeld, een enkele keer met een summiere verklaring en voorafgegaan door een zeer beknopte geschiedenis van de herberg en het uithangbord op grond van de belangrijkste literatuur (p. 27–37). De vergelijking van de frequentie van een aantal typen namen in 1965 met die in 1937, 1947, en 1957 (aan de hand van gegevens van de Antwerpse politie) levert weinig op (p. 193–198). Het boek is geschreven als licentiaatsverhandeling, onder leiding van K.C. Peeters. – J.J.V.

Centsprenten. Nederlandse volks- en kinderprenten (Engelse titel: Catchpenny-prints. Dutch popular- and childrenprints). 10 juli/3 oktober 1976. Inleiding en catalogus van C.F. van Veen. Amsterdam 1976, Rijksmuseum. 133 p., vele ill.; f 17,-.

Bij de opzet van dit werk is ernaar gestreefd zowel een prentenboek als een catalogus bij de in het Rijksmuseum tentoongestelde volks- en kinderprenten samen te stellen. De tekst van voorwoord en inleiding is in het Nederlands en het Engels afgedrukt. J.W. Niemeijer geeft in het voorwoord een overzicht van de Nederlandse literatuur en van de belangrijkste Nederlandse verzamelingen van deze prenten, waarvan de meeste uit de 19e eeuw dateren. In de inleiding tot de door hem verzorgde catalogus beschrijft Van Veen de bijzondere kenmerken van de kinderprent, zoals bijvoorbeeld naam, tijd en plaats van ontstaan, uitgevers, formaat, kleur. Evenals het prentenboekgedeelte is het catalogusdeel van het boek ingedeeld naar onderwerp. In de catalogus gaat aan elk onderwerp een korte, algemene beschouwing vooraf; van elke prent wordt een uitvoerige beschrijving gegeven, waarbij zo mogelijk tevens naar literatuur verwezen wordt. Een alfabetisch register op de uitgevers van de Nederlandse volks- en kinderprenten uit de 17e tot de 19e eeuw besluit het boek.

Hoewel er achteraf maar liefst twee bladzijden 'corrigena et addenda' aan de uitgave toegevoegd zijn, blijkt in het gebruik toch nog al eens dat de prent die bij een bepaalde tekst hoort alleen door nijver bladeren te vinden is. Omdat de prenten niet in de volgorde van de catalogus afgedrukt zijn, was een wederzijdse verwijzing van prent naar tekst wel wenselijk geweest, bijvoorbeeld door middel van de bladzijvermelding. Maar zelfs de paginering ontbreekt voor meer dan de helft. – J.J.-v.P.

Culturele Antropologie: portret van een wetenschap. Opstellen onder redactie van Peter Kloos. Z.pl. 1976, Boom/Intermediair. 124 p.; f 15,75; ISBN 90-6009-222-8.

Bundeling van zeven in *Intermediair* verschenen artikelen, die tezamen de belangstellende buitenstaander een indruk kunnen geven van het werkterrein, de geschiedenis en de problemen van de culturele antropologie. *Henri J.M. Claessen* geeft een beknopte geschiedenis van het vak (p. 9–22). *Nanci L. Gonzalez* en *Douwe G. Jongmans* gaan in op de mogelijkheden om de resultaten van de antropologie te gebruiken voor het oplossen van sociale problemen en de moeilijkheden die zich daarbij voordoen (23–34, 35–48). *Jan H. Konter* illustreert met een voorbeeld uit Tanzania hoe de door de antropoloog verworven kennis ons inzicht in de factoren die remmend werken op de economische ontwikkeling van landen in de derde wereld

kan verscherpen (49–71). *Jeremy Boissevain* besteedt uitvoerig aandacht aan de identiteitscrisis binnen de culturele antropologie en geeft een beknopte schets van de bestaande stromingen (72–87). *Emmy Brunt-de Wit* en *Jolante van Opzeeland* bespreken het probleem van de subjectieve vervorming van het beeld van de werkelijkheid zoals dat met behulp van de belangrijkste onderzoeksmethode van de cultureel-antropologen, de participerende observatie, wordt verkregen, en pleiten ervoor dat de onderzoeker zich daar duidelijker en meer in het openbaar rekenschap van geeft (88–103). *Peter Kloos* beschrijft de situatie van de culturele antropologie in Nederland in het verleden en thans (104–122). Alle artikelen bevatten uitvoerige verwijzingen naar verdere literatuur. Er wordt niet of nauwelijks ingegaan op de belangstelling van de culturele antropologie voor de Nederlandse cultuur. De meer recente belangstelling van cultureel-antropologen voor historische onderwerpen wordt een keer terloops genoemd. — J.J.V.

Dal, Erik. *Samlet og spredt om folkeviser. Fagmandens, bibliografens og samlerens efterskrift til Nordisk folkeviseforskning siden 1800 (1956)*. Odense 1976, Odense Universitetsforlag. (C.C.Rafn-forelaesning 4). 57 (2) p., 12 ill.; Dkr.40,-; ISBN 87-7492-188-6.

Dit boekje bevat een drietal stukken die Dal zelf 'naschriften' noemt bij zijn *Nordisk folkeviseforskning siden 1800*. De onderzoeker Dal schrijft over vertalingen van Scandinavische liederen in het Duits, Frans en Engels (9–29). De bibliograaf Dal maakt een bibliografie van eigen volksliedkundige publicaties vanaf 1950 en vooruitlopend tot 1978, samen 89 nummers (31–42). De verzamelaar Dal geeft een indruk van zijn privé-bibliotheek, die tevens de aanleiding tot dit boekje zou worden (43–57). Want na de voltooiing van de monumentale *Danmarks gamle folkeviser* met band XI en XII (1976) heeft Dal zijn materiaal en bibliotheek verkocht aan de Universiteitsbibliotheek van Odense. Ter bezegeling van de overdracht hield hij in november 1976 een lezing — het hier als eerste opgenomen stuk — waarin hij zijn besluit bekend maakte, zijn werkzaamheden als volksliedonderzoeker te beëindigen om zich aan andere taken te kunnen wijden. Het belang van dit boekje is dan ook dat het Dals laatste woord over het volkslied is. Het is een klein, zeer zorgvuldig uitgevoerd monument voor Erik Dal zelf geworden. — F.H.M.

David, Johan. *Het handgereedschap op de hoeve. Technische documentatie voor 1860 verschenen*. Leuven 1975. (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis 41). 268 p., talrijke ill.; Bfr. 481.

De afbeeldingen en de daarbij behorende beschrijvingen van Belgische landbouwwerktuigen uit een kleine honderd publikaties, op twee na (uit 1672 en 1783) uit de eerste zestig jaar van de negentiende eeuw. De documenten zijn chronologisch gerangschikt, de verschillende afgebeelde gereedschappen zijn afzonderlijk vermeld in een register. Het boek is uitdrukkelijk bedoeld als bronnenpublicatie. De schrijver heeft zich onthouden van commentaar. — J.J.V.

Desnerck, Gaston en Roland. *Vlaamse visserij en vissersvaartuigen*. Tweede deel. Oostduinkerke 1976, Gaston Desnerck (Yvonnelaan 24, Oostduinkerke). 543 p., talrijke ill.; Bfr. 750.

In dit tweede deel de beschrijving van een honderdtal vissersvaartuigen die van de vroege middeleeuwen tot op heden in de Belgische wateren gevaren hebben, met af-

beeldingen, opmerkingen over de constructie, masten en tuigage, zeilen en lopend want, afmetingen, kleuren, bemanning, plaats en aard van de vangst (p. 10-422). Verder de constructie van een houten vaartuig (423-442), van een metalen vaartuig (443-454), en van een platbodem (454-457), de beschrijving van het moderne vissersvaartuig en onderhoud (458-459), programma en uurrooster van de proefvaart van een hekreiler (460), visserijmethodes (461-482), enkele bereidingen aan boord (483), manden aan boord (484), toestellen en instrumenten op moderne vissersvaartuigen (484-488), registratieletters (488-489), modelbouw (489-500), een woordenlijst (501-535) en een bibliografie (536-538). - J.J.V.

Direkte Kommunikation und Massenkommunikation. Referate und Diskussionsprotokolle des 20. Deutschen Volkskunde-Kongresses in Weingarten. Im Auftrag der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde herausgeg. v. Hermann Bausinger und Elfriede Moser-Rath. Tübingen 1976, Tübinger Vereinigung f. Volkskunde e.V. Schloss. (Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen 41). 263 p.; DM 19,80.

De stellingen van de inleiders werden al eerder gepubliceerd in de DGV-Informationen 84(1975). De inleidingen zijn met een samenvatting van de discussies in dit deel gebundeld. Alleen van de inleidingen volgt hier een samenvatting: *Roland Narr* meent dat het onderwijs in de negentiende eeuw er uitsluitend op gericht was, zowel door zijn organisatie als door zijn inhoud, om die groepen van de bevolking die nodig waren voor de opkomende industrie een minimum aan kennis en een maximum aan arbeidsdiscipline bij te brengen. Hij licht dit toe met een aantal citaten en een aantal voorbeelden waaruit de verschillen in de kansen op kennisverwerving tussen de hogere en de lagere standen blijken (p. 11-26). *Bernward Deneke* schetst de opkomst in het laatste kwart van de achttiende eeuw van een technologische literatuur die erop gericht is om de traditionele, mondeling overgeleverde technieken, waaraan door de gilden streng werd vastgehouden, te rationaliseren. Deze literatuur, die zich voor een belangrijk deel richtte tot de algemeen ontwikkelde leek en zich tot ver in de negentiende eeuw onderscheidde door zijn theoretiserend, populariserend karakter, had weinig aanrakingspunten met de werkelijkheid. Ze was wel het middelpunt van een aantal verwante sociale activiteiten, zoals de bestudering van technische problemen in verenigingsverband, de inrichting van technische verzamelingen en van tentoonstellingen, en was als zodanig van belang voor het ontstaan van de behoefte aan technisch onderwijs (27-41). *Josef Schepers* geeft een overzicht van de veranderingen in de huizenbouw in het bijzonder in Noordwest-Duitsland en de daarmee samenhangende ontwikkeling van ambachtelijk bouwen naar een internationaal gerichte bouwkunst, waarin officiële bouwverordeningen in de loop van de negentiende eeuw een steeds belangrijker rol gingen spelen (43-53). *Martin Scharfe* wijst op de invloed van de communicatie op het karakter van de revolutie van 1848 en ziet daarbij een duidelijk verschil tussen de mogelijkheden waarover de burgerij (parlement, vereniging, pers, volksvergadering) en die waarover de massa (volksgericht, samenscholing, opstootje, gerucht) beschikte (55-64). *Dietz-Rüdiger Moser* beklemtoont de noodzaak om naast het onderzoek naar de oorsprong en de verspreiding van het volksverhaal aandacht te besteden aan de bedoelingen van de verteller, de wijze waarop hij die bedoelingen inkleedt, de manier waarop hij ze overbrengt, hoe ze begrepen worden en welke uitwerking ze hebben. Hij verduidelijkt met een paar voorbeelden hoe belangrijk de rol van de specifieke

culturele situatie in dit proces van overdracht is (65–74). *Leander Petzoldt* stelt vast dat de volksverhalen en volksliederen die in de schoolboeken staan in het algemeen een onjuist beeld geven van het genre doordat de samenstellers een voorkeur hebben voor de verletterde vorm en voor een moderne, moraliserende verklaring van de inhoud. Hij pleit voor een meer adequate behandeling van vorm en inhoud en doet een aantal suggesties (75–87). *Wolfgang Brückner* valt met nauwelijks onderdrukte woede diegenen aan die onder 'critisch lezen' 'marxistisch lezen' verstaan en het stellen van problemen, in dit geval bij de behandeling in het onderwijs van volksliteratuur, opofferen aan het denken in systemen (89–96). *Ernst Klusen* meent, op grond van de uitslag van een enquête bij de Duitse, Oostenrijkse en Zwitserse radio- en televisiestations naar programma's die erop gericht zijn de luisteraars mee te laten zingen, dat het zeker zin heeft om de invloed van dergelijke programma's nader te onderzoeken en formuleert een aantal vragen die de onderzoeker zich zal moeten stellen (97–103). *Eckart Frahm* zet uiteen hoe door de grammofoonplatenindustrie, met behulp van de hitparade, de bij de bevolking door het kapitalistische systeem opgeroepen spanningen worden uitgebuit, door haar met nauwkeurig op haar behoefte aan rust en overzichtelijkheid afgestemde zogenaamde volksmuziek een vlucht uit de werkelijkheid aan te bieden. Het belangwekkendst in zijn betoog zijn de bladzijden waarin hij wijst op de overeenkomst tussen de verkoopcijfers en de economische crises in de afgelopen vijftienvijf jaar (105–126). *Heinz Schilling* verwijt de radio en televisie dat ze volksgebruiken en volksmuziek critiekloos in hun programma's opnemen en meewerken aan de verstarring ervan tot folklorisme, in plaats van zich te richten op wat er werkelijk onder de mensen leeft en de nieuw verworven inzichten van de volkskunde te vertalen voor een groter publiek (127–134). *Hans-Friedrich Foltin* geeft een beknopt overzicht van een door studenten in Marburg uitgevoerd onderzoek naar de aandacht die in televisieprogramma's aan de werkomstandigheden wordt besteed. Hun conclusie is dat deze aandacht niet alleen kwantitatief ver achter blijft bij de betekenis die het werk in het dagelijks leven voor de mensen heeft, maar dat ze bovendien in hoge mate on-critisch is. Hij plaatst deze uitkomst tegenover de mening van het Institut der deutschen Wirtschaft, op grond van een dergelijk onderzoek, dat de ondernemer op de televisie te ongunstig wordt afgeschilderd (135–143). *Peter Assion* heeft inzage gehad in de brieven die op het Instituut voor Parapsychologie zijn binnengekomen na drie televisie-uitzendingen die mede door het Instituut verzorgd waren. Hij stelt vast dat de uitzendingen allerlei occulte en irrationele opvattingen, die vaak niets met parapsychologie te maken hebben, heeft versterkt, signaleert de grote belangstelling die er op dit ogenblik voor dit soort zaken bestaat en legt verband tussen deze belangstelling en rechtse politiek (145–155). *Günter Petschel* brengt verslag uit van een in 1972 verricht onderzoek in een dorp in Nedersachsen naar de invloed van de media en van de omgeving op de opvattingen over ziekten en geneesmiddelen en naar de houding van de ondervraagden tegenover de officiële en officieuze geneeskunde. Zijn belangrijkste conclusie is dat er een kloof is tussen arts en patiënt die ertoe leidt dat de patiënt zijn toevlucht tot anderen neemt (157–166). *Andreas Bimmer* noemt de studie van J. Bossard en E. Boll (*Ritual family living*, 1950) als voorbeeld van een onderzoek naar de wijze waarop gebruiken ontstaan en gehandhaafd worden en meent dat de volkskunde zich bij het bestuderen van traditionele gebruiken meer zal moeten bezighouden met de spanning tussen norm en verandering (167–173). *Ingeborg Weber-Kellermann* stelt vast dat de belangstelling in de volkskunde verschoven is van de beschrijving en de verspreiding en in laatste instan-

tie de herkomst van het gebruik naar de functie die het heeft in de samenleving, en ze tracht aan de hand van een voorbeeld (het aansteken van de kaarsjes van de kerstboom) de lezer ervan te overtuigen dat de structurele analyse van het gebruik een methode is om zich die functie bewust te maken (175–181). *Jörg Aufermann* geeft, voornamelijk op grond van Amerikaanse literatuur, een overzicht van de verschuiving in opvattingen over de invloed van de media op het individu. Terwijl men die invloed aanvankelijk verabsoluteerde, is men meer en meer tot het inzicht gekomen dat de media slechts een van de factoren zijn in de meningsvorming en dat het geheel van sociale contacten en machtsverhoudingen waarbinnen het individu leeft, beslissend is (183–197). *Albert Lien* zet de reeks eerder verschenen publicaties van Utz Jeggle over het onderzoek in het dorp Hausen voort met een nadere beschouwing over de ervaringen opgedaan bij de verkiezingen van een burgemeester. Daarbij bleek dat het stemgedrag van de inwoners van Hausen nagenoeg uitsluitend bepaald werd door de binding aan een bepaalde groep en niet door rationele overwegingen. Bij de bespreking van dit stemgedrag met de proefpersonen van het team viel het bovendien op hoe sterk dit sociale systeem drukt op de mogelijkheden van het individu om zich vrij te uiten. Taal is voor de inwoner van Hausen niet in de eerste plaats een middel om gedachten over te brengen, maar een gebaar waarmee gevoelens worden overgebracht en verborgen. Een taak van de wetenschap is naar zijn mening de mensen te helpen bij de bewustwording van deze afhankelijkheid en hen daardoor vrij te maken (199–206). *Arnold Niederer* meent dat er door de volkskunde te weinig aandacht is besteed aan de niet-verbale communicatie (gebaren, het gebruik van ruimte en tijd) waarin etnisch, cultureel en sociaal grote verschillen bestaan. Hij geeft een aantal voorbeelden en wijst op studies die over deze aspecten van de samenleving vooral in Amerika zijn verschenen (207–214). *Bernt Ture von zur Mühlen* besteedt aandacht aan de ideeën over de functie van het toneel in de communicatie tussen mensen die leiden tot de bloei van het straattoneel als politiek instrument in de jaren 1968–1970 en zoekt een verklaring voor het falen ervan (215–225). *Dieter Kramer* betoogt dat een cultuurpolitiek die niet onderdeel is van maatschappijhervorming in werkelijkheid dient om de bestaande orde te handhaven, ook al richt ze zich, zoals zo vaak beleden wordt, op het bevorderen van de communicatie (227–237). *Klaus F. Geiger* tenslotte onderstreept in een slotbeschouwing het belang voor de volkskunde van de communicatie als overkoepelend begrip en de noodzaak om ook de massacommunicatie in het onderzoek te betrekken. Hij vraagt zich af welke bijdrage de volkskunde daarbij kan leveren voor de verbetering van de communicatie en welke problemen speciaal de volkskundige daarbij op zijn weg vindt (239–252). — J.J.V.

Folk narrative research. Some papers presented at the VI Congress of the International Society for Folk Narrative Research [Helsinki 1974]. Ed. by Juha Pentikäinen [and] Tuula Juurikka. Helsinki 1976, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Studia Fennica 20). 371 p.; ISBN 951-717-089-0.

Deel 20 van de reeks Studia Fennica bevat 33 geselecteerde voordrachten, die in 1974 in Helsinki werden gehouden op het zesde congres van de 'International Society for Folk Narrative Research'. De voordrachten zijn gegroepeerd om vier hoofdthema's; aan elk ervan was telkens een congresdag gewijd. Zo'n congresdag werd begonnen met twee lezingen en het commentaar van twee coreferenten daarop.

Thema 1: Genre theory in folkloristics. *Roger D. Abrahams* vat het begrip genre op als het verwachtingspatroon van een gemeenschap tijdens het proces van het vertellen; daardoor is er sprake van een voortdurende wisselwerking tussen verteller en toehoorders. Vanwege deze wederzijdse beïnvloeding kan echter het ideaal van een genre, dat zowel bij verteller als toehoorders bestaat, nooit helemaal gerealiseerd worden. Bron van analyse moet dan ook niet een meer of minder complete versie van een verhaal zijn, maar de bekwaamheid om een versie tot leven te brengen (p. 13–19). *Lauri Honko* keert zich tegen de 'new folkloristics', die naar zijn mening o.m. een te sterke nadruk op het vertellen van verhalen in het heden leggen; hij noemt het illusoir om aan te nemen, dat men het leven en het proces van het vertellen door participatie zou kunnen doorgronden (20–25). In zijn commentaar maakt *Robert Austerlitz* bezwaar tegen het veelvuldig gebruik van suggestieve, onvoldoende omschreven termen en ideeën in *Abrahams'* artikel. Van *Honko* had hij een voorstel voor een nieuwe aanpak verwacht (26–27). *Rudolf Schenda* gaat in zijn commentaar niet op de lezingen in; hij schetst de functies van genres in verleden en heden (27–29). *Dan Ben-Amos* laat zien dat genrebenamingen zoals mythe, sprookje e.d. bij elke stroming binnen de volksletterkunde op een andere manier gebruikt worden. Een mogelijke oplossing voor de inmiddels ontstane spraakverwarring ziet hij in een onderzoek van de termen in hun oorspronkelijke, natuurlijke context (30–43). *Robert Austerlitz* geeft een werkmethode om tot een genre-indeling te komen, die voor een groter aantal culturen zou moeten gelden. Hij nodigt andere onderzoekers uit, deze methode in verschillende samenlevingen op haar toepasbaarheid te toetsen (44–47). *Linda Dégh* is het niet eens met de gebruikelijke gang van zaken om de verhalen die over zuiver persoonlijke gebeurtenissen of herinneringen handelen, niet te bestuderen. Naar haar mening gaan deze zgn. 'Memorate' namelijk noodzakelijk aan elke sage vooraf (48–57). *Vera K. Sokolova* veronderstelt een voortdurende wisselwerking tussen de verschillende genres van de volksletterkunde, wat ze aan de ontwikkeling van de Russische historische sage demonstreert; ondanks de invloed van andere genres wist deze sage toch haar speciale karakter te behouden (58–66). *Max Lüthi* weerlegt *Jüngers* uitspraak dat ironie niet eigen zou zijn aan het gewone volk, door de ironie in volksverhalen te analyseren. Het sprookje en de legende blijken een ongebruikelijke positieve vorm van ironie (Konträironie) te bezitten, terwijl de anecdote en sage de normale, negatief geladen ironie kennen (67–74).

Thema 2: Structural analysis in Folkloristics. *Alan Dundes* betoogt dat het structuralisme van belang is voor de analyse van het gehele volkskundige materiaal, niet alleen van de volksletterkunde, en dat het in staat is in dit vaak heterogene materiaal verborgen overeenkomsten te ontdekken. Men moet echter niet blijven stilstaan bij het constateren van dergelijke overeenkomsten maar trachten deze te interpreteren (75–93). *E.M. Meletinsky* bespreekt nog eens de belangrijkste resultaten van het structurele onderzoek sinds *Propp* (94–102). In het commentaar spreken *Pentti Leino* en *Ulf Drobín* hun twijfel uit ten aanzien van het objectieve karakter van de door *Dundes* gezochte en gevonden structuren (103–109). *Adeboye Babalola* analyseert de structuur van twee Afrikaanse dierverhalen zonder duidelijk te maken wat we daar verder mee aan moeten (110–114). *I. Oprisan* tracht aan te tonen dat men bij de definiëring van de genres moet uitgaan van de esthetische structuur die dieper zou liggen dan de door *Propp* gevonden structuur (115–123). *Marie-Louise Tenéze* ziet een structureel verschil tussen de Franse diersprookjes en wondersprookjes: de diersprookjes bestaan uit gelijkwaardige episoden die onbepert aan elkaar

geregen kunnen worden, terwijl de wondersprookjes een duidelijk begin en eind hebben. Bij de wondersprookjes onderscheidt zij drie typen handeling op grond van het karakter van de tegenstelling tussen de held enerzijds en het door hem begeerde object (prinses b.v.) en zijn tegenspeler anderzijds (124–133). *Claude H. Breteau* en *Nello Zagnoli* analyseren de verhouding tussen de personen, de situaties en de handelingen in een Algerijns volksverhaal teneinde de verschillende betekenissen van het verhaal op het spoor te kunnen komen (134–147).

Thema 3: Transmission of folklore. *Kirill Čistov* behandelt een aantal aspecten van de mondelinge communicatie met esthetisch karakter die hij onderscheidt van die met niet-esthetisch karakter. Hij acht een typologie van de communicatieve situaties dringend noodzakelijk omdat deze van invloed zijn op de vorming en het voortbestaan van de genres (148–158). *Robert A. Georges* beschrijft de geleidelijke verschuiving in de belangstelling van de tekst naar het vertellen, maar constateert dat toch velen nog ten onrechte dat vertellen opvatten als het overdragen van verhalen, waarschijnlijk naar analogie van de schriftelijke communicatie waarin de tekst centraal staat. Bij het gesproken woord dient men echter nog veel meer aandacht te besteden aan de contextuele factoren (159–168). *Maja Bošković-Stulli* vraagt zich in haar commentaar af of Čistov's scheiding van esthetische en niet-esthetische communicatie wel steekhoudend is. Ze deelt niet zijn mening dat b.v. toverformules, sagen en memoraten geen waarneembare esthetische waarde zouden hebben. Anders dan Georges vindt zij het niet wenselijk om zich in de eerste plaats met het vertellen en niet met de verhalen bezig te houden (169–173). *Vilmos Voigt* meent dat Čistov niet op de hoogte is van het recente Amerikaanse onderzoek naar de tekst als onderdeel van het communicatieproces (o.a. Dell Hymes, Abrahams, Ben-Amos) en dat Čistov ook niet in staat is nader aan te geven wat precies esthetische communicatie is. Met de strekking van de lezing van Georges is hij het eens (173–176). *Barbara Babcock-Abrahams* wijst op de verschillende functies van de opmerkingen door de verteller op het verhaal, het vertellen, de verteller, de verhouding verteller-publiek en op de mogelijkheid om hieruit diens kunstopvattingen over de diverse genres te weten te komen (177–184). *Rudolf Schenda* meent dat in populaire vertelstof de waarden van een groep zich weerspiegelen, maar dat een betrouwbare sociaal-historische interpretatie slechts mogelijk is met behulp van historische informatie uit andere bronnen (185–191). *Gerald Thomas* constateert dat vertellen tijdens de lange winteravonden bij een franstalige minderheidsgroep op Newfoundland verdwenen is door de invoering van de electriciteit en de TV. Bovendien blijkt men door de TV-programma's het sprookje als genre steeds minder te kunnen waarderen: het is te langdradig. Alles moet immers driemaal verteld worden en het onverwachte, nieuwe element ontbreekt erin (192–201). *Venetia Newall* geeft een aantal recente voorbeelden van het geloof bij Jamaicaanse immigranten in Engeland in het voortbestaan van de ziel van de dode die in staat is de levenden te helpen of te schaden. Zij wijst op de kracht van dit geloof en op de invloed ervan op kinderspel, taal en eetgewoonten (202–208). *Dietz-Rüdiger Moser* beschouwt de mondelinge overlevering als een, vergeleken met literatuur, radio en grammofoon, gebrekkig communicatiemiddel dat in de regel niet in staat is een boodschap gedurende lange tijd in ongewijzigde vorm door te geven en daardoor in het algemeen niet als een betrouwbare bron voor de reconstructie van het verleden beschouwd kan worden (209–221). *Felix J. Oinas* beschrijft het verschijnsel van het negatieve parallellisme in de Kareliësch-Finse volksletterkunde. In het negatieve parallellisme onderscheidt hij de negatieve antithese (b.v.: heb je je geld verloren? Nee, ik heb mijn geld niet verloren,

maar mijn hart) en de negatieve vergelijking (b.v.: komt er een wolk aan? Nee, er komt geen wolk aan, maar een leger). Hij tracht na te gaan of deze verschijnselen in oorsprong Karelisch-Fins zijn of ontleend zijn aan de Slavische volkeren (222–229). *Rolf Wilh. Brednich* wijst op enkele overeenkomsten tussen het beeldverhaal en het sprookje: in beide genres heeft de held geen intieme relaties met zijn medemensen, hij is onsterfelijk en vertoont in de loop van het verhaal geen enkele psychische verandering; de handeling verloopt ook in de strip volgens Propriaans model, en stijl en inhoud zijn clichématig (230–240). *André Louis* beschrijft de opvoedende functie van diersprookje en wondersprookje in het oude Tunesië, de werkwijze van de professionele vertellers in stad, dorp en op het platteland en het verdwijnen van het volksverhaal onder invloed van radio, TV, onderwijs en in het algemeen de westerse cultuur, die andere waarden huldigt dan die in de volksverhalen worden verkondigd: efficiency, gelijkheid van man en vrouw e.d. (241–251).

Thema 4: Folklore in human mind, society and culture. *Elli Kōngäs Maranda* beschrijft, hoe de vertellers op Malaita (Solomon Eilanden) het vak leren, hun sociale positie, hun persoonlijke eigenaardigheden en de mate van individuele vrijheid bij het vertellen van de verhalen (252–261). *Juha Pentikäinen* schetst de toenemende aandacht voor de persoon van de verteller en diens verhouding tot de gemeenschap en het collectieve repertoire en schrijft hoe hij zijn onderzoek naar het repertoire van één vertelster, Marino Takalo, heeft aangepakt. Dit onderzoek strekte zich uit over een periode van ca. 10 jaar waarin hij en enkele collega's van hem haar regelmatig hebben geïnterviewd, en had tot doel inzicht te krijgen in de samenstelling, herkomst en functie van haar repertoire (bestaande uit 1593 gegevens) en in de relatie van dit repertoire tot haar godsdienst en haar positie in de maatschappij (262–272). *Linda Dégh* vraagt zich in haar commentaar op de lezing van Maranda af hoever de verteller in zijn persoonlijke vormgeving kan gaan zonder dat het publiek in opstand komt. Zij betreurt het dat Pentikäinen nauwelijks is ingegaan op de resultaten van zijn onderzoek. Zij meent bij hem een zekere preoccupatie met de context te bespeuren. Het lijkt haar echter beter, ook voor de identiteit van de volkskunde ten opzichte van de anthropologie, te blijven uitgaan van de teksten om inzicht te krijgen in de persoon van de verteller, zijn opvattingen en creativiteit (273–277). *Venetia Newall* vult de beide lezingen aan met enkele resultaten van haar eigen onderzoek onder de Jamaicaanse immigranten in Engeland en hoopt dat de aanpak van beide sprekers sociaal relevante resultaten zal opleveren die het bestaansrecht van het vak zullen aantonen (278–282). *Robin Gwyndaf* onderscheidt in het repertoire van een verteller uit Wales die hij in een periode van 9 jaar 30 maal heeft bezocht en van wie hij 356 verhalen noteerde, 8 verschillende genres: de verhalen van AT-index; mythen; memoraten; stereotype memoraten en fabulaten; lokale sagen; sagen over gebeurtenissen buiten de plaats; anecdoten over resp. plaatselijk bekende figuren en grappige voorvallen in de plaats. Hij gaat vervolgens na welke factoren van invloed zijn op de vorming van het repertoire: de economische en sociale structuur van de gemeenschap; de orale en literaire traditie; de personen van wie de verteller zijn verhalen heeft gehoord en de sociale groep waartoe zij behoren: familie, collega's, kenners van de plaatselijke historie, bekende plaatselijke persoonlijkheden; de (uitsluitend informele) vertelgelegenheden waarvan hij er 9 onderscheidt. Tenslotte tracht hij verband te leggen tussen repertoire en persoon van de verteller (283–293). *Wm. Hugh Jansen* verdeelt het repertoire van een Amerikaanse verteller (ca. 200 verhalen) volgens diens eigen maatstaven in ware en onware verhalen en vraagt vervolgens aan 30 personen die in de loop van 40 jaar deze

verteller ooit hebben gehoord welke verhalen zij zich nog van hem kunnen herinneren. 22 van hen herinneren zich in totaal 53 verhalen, procentueel meer ware dan onware. Dat komt volgens Jansen doordat de verteller de ware verhalen die een minderheid vormen juist hierdoor vaker vertelde dan de fictieve en doordat hij hierbij de eerste persoon toepaste waardoor deze verhalen meer indruk maakten en beter onthouden konden worden (294–301). *Patrick B. Mullen* beschrijft vier stijl-elementen in de leugenverhalen van een verteller uit Texas: de gedetailleerdheid waarmee aan het verhaal een schijn van realiteit wordt gegeven, de komische beelden waarin de leugen wordt ingekleed, het veelvuldig gebruik van de eerste persoon en de fictie van een naieve vertellerpersoonlijkheid die het allemaal zelf heeft meegemaakt en ook van de ene verbazing in de andere terecht kwam (302–311). *Toscio Ozawa* vergelijkt het repertoire van twee vertelgemeenschappen in Japan, speciaal met betrekking tot de toegevoegde moraal aan het eind van de verhalen en acht het waarschijnlijk dat sommige verhalen een stereotype moraal bezitten en dat verhaal en moraal in dit geval als eenheid worden overgeleverd (312–323). *Wilhelm F.H. Nicolaisen* wil onderzocht zien of en hoe volksverhalen zich aan een nieuwe geografische of culturele omgeving aanpassen opdat men beter inzicht krijgt in het bijzondere regionale/nationale karakter van de verhalen (324–330). *L.P. Elwell-Sutton* beschrijft de moeilijkheden bij het verzamelen van volksverhalen in twee streken van Perzië ten gevolge van het wantrouwen van de plaatselijke bevolking (331–337). *Leea Virtanen* gaat na welke rol de spontane paranormale ervaring in de huidige vertelcultuur speelt en wijst op de verschillen tussen stad en platteland in dit opzicht (338–347). *Donald Ward* tracht van enkele moderne Amerikaanse en Europese volksverhalen de sociaal-psychologische factoren die tot hun ontstaan geleid hebben, te bepalen. Zo zou in Duitsland b.v. de onderdrukte haat tegen gastarbeiders zich ontladen in grappen over de Oost-Friezen (348–353). *Outi Lehtipuro* en *Lassi Saressalo* geven een kritisch overzicht van de belangrijkste resultaten van lezingen en discussies van dit congres (354–367) – A.J.D. en J.J.-van P.

Folklore today. A Festschrift for Richard M. Dorson. Edited by Linda Dégh, Henry Glassie, Felix J. Oinas. Bloomington 1976, Indiana University. 537 p., 18 ill.; \$ 32,-; ISBN 87750-197-1.

Deze feestbundel is samengesteld ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van Dorson en bevat 44 bijdragen. *Roger D. Abrahams* beschrijft de ontwikkelingen in de studie van de Afro-Amerikaanse volkscultuur. Tot in de jaren vijftig ging men er van uit dat de negers in de periode van slavernij hun cultuur verloren zouden hebben en zich daarna door assimilatie de Euro-Amerikaanse cultuur hadden verworven. Ook Dorsons activiteiten op het gebied van de Afro-Amerikaanse volkskunde zijn op dit assimilatie-aspect gericht geweest. De notie van de cultuurloze negerslaaf wordt echter niet bevestigd door historische beschrijvingen van de Amerikaanse plantages. Sinds de emancipatiebewegingen van de jaren zestig is men steeds meer oog gaan krijgen voor de continuïteit van Afrikaanse cultuurelementen (p. 1–9). *Ilhan Başgöz* bepaalt de structuur van een bekend Turks volksverhaal en brengt die in verband met het conflict tussen vader en zoon, de familieverhoudingen en de mohammedaanse mystiek (11–23). *Dan Ben-Amos* beschrijft de techniek van de verteller, de thematiek en de structuur van de leugenverhalen die verspreid voorkomen tussen de religieuze en juridische verhandelingen in de talmoads van Babylonïë en Jeruzalem (25–43). *Rolf Wilhelm Brednich* wijst op enkele overeenkom-

sten tussen beeldverhaal en sprookje: in beide genres heeft de held geen intieme relaties met zijn medemensen, hij is onsterfelijk en vertoont in de loop van het verhaal geen enkele psychische verandering; de handeling verloopt ook in de strip volgens Propriaans model, en stijl en inhoud zijn clichématig (45–55). *Katharine M. Briggs* vat nog eens de inhoud samen van twee oude volksverhaalstudies: Marian Roalfe Cox, 'Cinderella' (1893) en Gordon Hall Gerould, 'The Grateful Dead' (1907). Zij stelt vast dat dergelijke monografische studies hun waarde altijd zullen behouden naast de meer recente studies over individuele vertellers (57–63). *Jan Harold Brunvand* geeft een dagelijks verslag van zijn ervaringen tijdens een week veldwerk in Zuid-Roemenië waar hij met enkele Roemeense collega's onderzoek deed naar de huisdecoraties (65–80; 7 ill.). *George Carey* zegt dat volkskundigen dienen te beseffen dat het leven van hun zegslieden door publicatie van hun gegevens ingrijpend gewijzigd kan worden. Zo maakte een onlangs door hem uitgegeven bundel volksverhalen één van zijn beste vertellers plotseling tot een plaatselijke bekendheid met alle gevolgen van dien. Bovendien bleek de omgeving van deze verteller de verzamelaar vaak te beschouwen als een parasiet die profijt trekt van andermans geestelijk bezit (81–91). *Daniel J. Crowley* laat zien hoe een verteller uit Trinidad het verhaal AT 653 A aan de plaatselijke cultuur aanpast (93–100). *Linda Dégh* beschrijft de verhouding tussen twee vertellers, een geëmigreerd Hongaars echtpaar, waarvan de vrouw gespecialiseerd is in verhalen over bovennatuurlijke verschijnselen, de man in anecdoten. Door hun verschil in mentaliteit en hun (soms ook gespeelde) kritische houding tegenover elkaars verhalen is er sprake van een voortdurende dialoog waarmee zij hun publiek dat bestaat uit kennissen en familie uit de buurt al vele jaren vermaken (101–122). *Alan Dundes* noemt vele voorbeelden van mannelijk chauvinisme in de Amerikaanse volkskunde, o.a. het voorspellen van het geslacht van de baby dat meestal betrekking heeft op een zoon, het aannemen door de vrouw van de naam van de man, de kleur van babykleertjes, allerlei plagerijen om meisjes te laten bekennen dat ze gemeenschap hebben gehad en jongens dat zij impotent zijn, hetgeen allemaal de neerslag vormt van de neiging om de vrouw klein te houden en deze neiging tegelijk bestendigt (123–138). *W. Eberhard* gaat na welke invloed de moderne tijd op de orale traditie in de beide China's uitoefent. Voor Communistisch China beschikt hij slechts over schriftelijk, ideologisch bijgeschaafd materiaal (139–144). *Hasan M. El-Shamy* schetst de invloed van de psycho-analytische, de behavioristische en de cognitieve benaderingswijze van de psychologie op de volkskunde van de laatste 100 jaar. De behavioristische benadering is in de volkskunde geregeld toegepast, o.a. in de historisch-geografische methode, maar steeds op eenzijdige wijze. Als reactie hierop beschouwt hij het optreden van een aantal jonge Amerikaanse zgn. contextuele volkskundigen die hij de raad geeft om in hun ijver niet de studie van de tekst overboord te gooien (145–160). *Alexander Fenton* beschrijft de ontwikkelingen in de landbouw in het noordoosten van Schotland vanaf ca. 1800, de gevolgen hiervan voor het landschap, de verschillende soorten boeren en hun gehechtheid aan oude en verouderde gereedschappen, en het leven en werk van het boerendienstpersoneel, o.a. met behulp van belletrie en dagboeken (161–173). *Milovan Gavazzi* noemt een aantal bronnen voor de bestudering van het gebruik – waarvan nog bewezen moet worden dat het ooit heeft bestaan – om oude mensen te doden: historische en geografische geschriften, volkskundige literatuur, volksverhalen, spreekwoorden en zegswijzen, taalkundige verschijnselen en archeologische gegevens (175–180). *Ina-Maria Greverus* maakte in 1974 met haar studenten een excursie naar Dalarna (Zweden), een

bekend toeristisch gebied waar volgens de VVV nog vele oude tradities voortleven. Eén van die oude tradities is het met de hand vervaardigen van houten Dalapaardjes. Vijftig jaar geleden gebeurde dit nog louter voor de aardigheid door houthakkers voor kinderen uit hun naaste omgeving. Daarna is men er door de slechte economische omstandigheden toe gekomen er een volledige broodwinning van te maken wat lukte dankzij het vinden van nieuwe afzetgebieden, ook in het buitenland. Greverus gaat na welke waarde dit paardje vertegenwoordigt voor de fabriekseigenaar, de thuiswerkers, de houthakkers en de toeristen. Voor de toeristen is het Dalapaardje het symbool van het rijke volksculturele verleden waarin alles nog overzichtelijk was en volgens traditionele patronen verliep. Degenen die deze illusie in stand houden, de vervaardigers van het Dalapaardje, blijken dat traditionele levenspatroon al lang te hebben opgegeven zonder dit te betreuren. De productie van het Dalapaard betekende voor hen een innovatie die hen in contact bracht met de wereld buiten hun geïsoleerde gebied. Het Dalapaard vertegenwoordigt voor hen uitsluitend een economische waarde (181–192). *Herbert Halpert* tracht aannemelijk te maken dat een passage in Swifts 'Gullivers Travels' verantwoordelijk is voor het verhaal dat bepaalde mensen met hun hoofd naar beneden begraven zijn, omdat zij dachten dat de wereld op de dag van de herrijzenis ondersteboven gekeerd zou zijn (193–207). *Wayland D. Hand* geeft een status quaestionis van het volksgeloof-onderzoek in de Verenigde Staten (209–219). *Wm. F. Hansen* bespreekt een aantal versies van het verhaal van de zeeman die met een roeiriem landinwaarts trekt om zich daar te vestigen waar men dat voorwerp niet kent (221–230). *Gerhard Heilfurth* vindt dat de volkskunde meer aandacht moet besteden aan de verhouding bedrijfsleven-volksleven. Hij denkt hierbij zowel aan de culturele activiteiten binnen het bedrijf als aan de invloed van het werk op gezinsleven, vrijetijdsbesteding, meningen en idealen (231–237). *Åke Hultkrantz* schetst de ontwikkelingen in de Zweedse volkskunde van de laatste 50 jaar die er toe hebben geleid dat, vooral door toedoen van Sigurd Erixon, de volkskunde nergens als zelfstandig vak beoefend wordt, maar wel als onderdeel van het onderzoek naar het volksleven, thans regionale ethnologie genaamd. Het gevolg hiervan is een te geringe aandacht voor de volkskundige verschijnselen zelf, met name voor hun structuur en sociale functie (239–249). *Edward D. Ives* vertelt hoe je aan archivalische en mondelinge gegevens moet komen ten behoeve van een biografie van de gewone man, b.v. een verteller of zanger (251–264). *Wm. Hugh Jansen* tracht aan te tonen dat de sage in de Verenigde Staten een nog springlevend genre is waarvan de functie niet door de massamedia is uitgehold (265–272). *Heda Jason* analyseert ('multi-dimensionaal'), parafraseert en interpreteert een joodse sage uit Marokko zonder dat duidelijk wordt welk nut de minutieuze analyse heeft voor de interpretatie (273–290). *Michael Owen Jones* levert kritiek op een vijftal gangbare concepties en benaderingswijzen van volkskunst: de organische denkt te veel in biologische termen als geboorte, bloei en sterven en heeft te weinig oog voor verandering en herleving van volkskunst; de diffusionistische wil het materiaal teveel volgens ideale vormen ordenen; de evolutionaire ziet teveel een logische ontwikkeling naar een hoger niveau waarin geen plaats is voor onregelmatigheden ten gevolge van allerlei factoren als persoonlijke omstandigheden van de kunstenaar, de smaak van het publiek e.d.; de contextuele benadering heeft teveel de neiging om uit te gaan van een gesloten, primitieve gemeenschap waarin de volkskunst uitdrukking zou zijn van de waarden van die gemeenschap en zou dienen ter bevestiging van die waarden, dit allemaal in te-

genstelling tot de moderne westerse, individuele kunst (291–303). *Robert B. Klymasz* bespreekt de Russische critiek op de Amerikaanse volkskunde van de laatste 25 jaar. Deze is veelal gericht op het ontbreken van het aspect van de klassestrijd en op het gebruik van Freudiaanse interpretaties (305–312). *J. Krzyżanowski* geeft een overzicht van de literatuur over de populaire achttiende-eeuwse roverhoofdman Janoshik die in Polen en Slowakije het symbool van de strijd tegen politieke en sociale onderdrukking is geworden (313–318). *Matti Kuusi* wijst op de mogelijke invloed van de Bosjesmannen op een oorsprongsverhaal van de Ovambo's in Zuidwest-Afrika (319–324). *Mary Ellen B. Lewis* gaat na welke volksliederen de achttiende-eeuwse Schotse dichter Robert Burns gekend moet hebben (325–333). *George List* onderzoekt hoe de componisten van dansliederen bij de Hopi-indianen in Arizona en de speellieden die de dansen begeleiden bij de Costeno's in Columbia denken over stijl en uitvoering van hun muziek. Een aantal is niet bij machte hun gevoelens en meningen onder woorden te brengen, bij de anderen die dat wel kunnen, komen deze slechts gedeeltelijk overeen met de werkelijkheid (335–346). *Katharine Luomala* interpreteert de inhoud van vijf liederen afkomstig van de Gilbert eilanden (347–356). *Max Lüthi* verklaart de variabiliteit van het volksverhaal voor een deel uit bepaalde elementen in het verhaal zelf, die de verteller als het ware uitnodigen om bepaalde veranderingen aan te brengen waardoor een nieuwe versie, de 'Ziel-form', ontstaat die zelf weer een nieuwe kiem voor veranderingen kan bevatten. Deze veranderingen worden o.a. opgeroepen door de algemeen menselijke neiging om de dingen te dramatiseren (een slechte moeder wordt een stiefmoeder, een opdracht wordt steeds meer verzwaard) en met elkaar te contrasteren (de vos als bedrieger roept verhalen op waarin hij zelf bedrogen wordt) (357–368). *Venetia Newall* bespreekt een aantal voedingsmiddelen en -gewoonten op Jamaica en de veranderingen hierin onder de naar Engeland geëmigreerde Jamaicanen (369–377). *Felix J. Oinas* gaat na wat de Russische volkskundigen tussen 1917–1960 onder *folklore* verstaan. Een krachtige oude stroming in de Russische volkskunde gaat uit van het creatieve aspect en ziet wat dit betreft geen principiële verschil tussen *folklore* en literatuur (Sokolov, Azadowskij, Andreev). De opvatting van *folklore* als relict bij cultureel achtergebleven groepen heeft weinig aanhangers (Zirmunskij, Freijdenberg). Na de dood van Stalin in 1953 komt er een levendige discussie op gang. De meeste Russische volkskundigen blijken in het collectieve karakter van creatie, behoud en presentatie het belangrijkste kenmerk van de *folklore* te zien dat deze van de literatuur onderscheidt. Sommigen beklemtonen sterk het orale karakter van de *folklore*. Een recente stroming (vooral Čistov) vat de *folklore* ruimer op door alle literaire activiteiten, onverschillig of ze voldoen aan het criterium van de collectiviteit, en met inbegrip van moderne uitingsvormen als radio, film, grammofoon, theater en van georganiseerde literair-artistieke activiteiten van amateurverenigingen tot het terrein van de *folklore* te rekenen, omdat de folkloristische uitingsvormen hiervan bezwaarlijk geïsoleerd kunnen worden. De critici van deze stroming willen het terrein van de populaire artistieke activiteiten liever opdelen naar de verschillende disciplines: dramaturgie, musicologie enz. en willen wat betreft de amateuristische kunstbeoefening alleen het zogenaamde collectieve aspect tot het studieterrein van de volkskunde rekenen (379–397). *Guyla Ortutay* tracht een passage in het lied over de Hongaarse nationale held Kossuth waarin deze zijn manschappen tweemaal moet oproepen tot de strijd, te verklaren (399–401). *Juha Pentikäinen* zet uiteen dat het door hem toegepaste religio-anthropologische 'diepte-onderzoek' de religie als onderdeel van de cultuur ziet en speciaal geïnteresseerd is in de over-

dracht van religieuze ideeën en in de verhouding tussen religie en natuurlijke omgeving waartoe intensief veldwerk noodzakelijk is (403–414). *Kurt Ranke* analyseert 64 varianten van AT 834 en 1645 B* en bepaalt de verspreiding van de verschillende versies die volgens hem waarschijnlijk op een oervorm teruggaan waarvan de ouderdom nog niet vastgesteld kan worden (415–424). *W. Edson Richmond* vergelijkt de repertoires van twee Noorse balladenzangers, moeder en dochter, opgetekend rond 1860 en 1890. Het repertoire van de dochter is minder omvangrijk, haar balladen zijn ook korter doordat voor de handeling niet essentiële passages zijn verdwenen. *Richmond* meent dat men tot dusver te weinig heeft gelet op de wijze waarop een traditie uitsterft (425–435). *Warren Roberts* bestrijdt de opvatting dat het Amerikaanse blokhuis in de achttiende eeuw door Zweedse immigranten zou zijn geïntroduceerd. Er komen meer Europese nationaliteiten in aanmerking (437–450, 4 ill.). *Merle E. Simmons* wijst op het grote aantal zegswijzen en citaten uit balladen in de 'Historia Verdadera' (1517–1521) van de Spanjaard Bernal Diaz del Castillo over de verovering van Mexico (451–462). *Robert Jerome Smith* meent dat, vergeleken met sprookje en sage, er tot nu toe weinig studie is gemaakt van de heiligenlegende, hoewel die in veel Europese en Zuid Amerikaanse landen nog springlevend is. Volgens vergelijkt hij een aantal Peruviaanse heiligenlegenden met die van Griekse immigranten van de eerste generatie in de Verenigde Staten. Naast verschillen vertonen deze ook frappante overeenkomsten die op een gemeenschappelijke oorsprong moeten teruggaan (463–472). *Seán O'Suilleabháin* vermeldt een aantal Ierse sagen waarin Cromwell als schurk voorkomt (473–483). *Vilmos Voigt* vat nog eens de belangrijkste ontwikkelingen van het onderzoek naar de volksliteraire genres samen, en meent dat men nu op een keerpunt is aangeland en men voortaan binnen het genre-onderzoek duidelijk onderscheid moet aanbrengen tussen de verschillende terreinen zoals de internationale en de inheemse terminologie van de genres, de historische ontwikkeling en de esthetische waarde van de genres (485–496). *Robert Wildhaber* geeft een historisch-geografisch overzicht van het verhaal dat een bepaalde landstreek vrij is van giftige slangen sinds een legendarische figuur ze verbannen heeft. Het verhaal is bekend in Ierland, Engeland, Frankrijk en het Middellandsezegebied (497–506). *D.K. Wilgus* gaat van enkele Ierse balladen over Amerika na, of deze Amerikaans van oorsprong zijn of in Ierland b.v. door ex-emigranten zijn gemaakt (507–523). *Inta Gale Carpenter* geeft een geselecteerde bibliografie van Dorsons werk (525–537) – A.J. Dekker.

Frederiks, Gep. *Fluiten geeft veel wind. Over zeilende broodvaarders.* Amsterdam 1977. Ploegsma. 80 p.; 37 aquarellen; ISBN 90-216-0149-4.

Beschrijvingen van een aantal Nederlandse binnenschepen met o.a. bouwjaar, functie, werven, verspreidingsgebied. Bij elke beschrijving van een zeilboottype is een aardige illustratie van de hand van de auteur. Het boek bevat literatuuropgaven en een beknopte woordenlijst. – J.J.S.

500 Jahre Rosenkranz. 1475 Köln 1975. Kunst und Frömmigkeit in Spätmittelalter und ihr Weiterleben. [Katalog der Ausstellung] 25. Oktober 1975 – 15 Januar 1976. Köln 1975, Erzbischöfliches Diözesan-Museum. 208 p., 90 ill.; DM 15,-.

Deze catalogus bij de Keulse tentoonstelling van rozenkransen bevat een beschrijving van 222 tentoongestelde rozenkransen (p. 161–196) en van 94 rozenkransen die op afbeeldingen voorkomen (129–159). Daaraan vooraf gaan enkele inleidende artikelen die vooral betrekking hebben op de geschiedenis van de rozenkrans.

Ferdinand Seibt gaat in op het ontstaan van enkele 14-eeuwse religieuze stromingen (Broederschap van de Heilige Rozenkrans, Moderne Devotie), die hun verklaring vinden in de innerlijke onzekerheid die de mens aan het einde van die eeuw kende. Vooral bij de leken vonden deze stromingen weerklank, wat bijvoorbeeld met de snelle verbreiding van de rozenkrans geïllustreerd kan worden (11–29). *Karl Joseph Klinkhammer* rekent af met de al eerder weerlegde, maar nog overal bekende legende van de heilige Dominicus, aan wie Maria in een visioen het rozenkransgebed zou hebben gegeven als wapen in de strijd tegen de Albigenische dwaalleer. De ware ontstaansgeschiedenis en de verdere ontwikkeling van het rozenkransgebed blijkt uit 14e- en 15e-eeuwse geschriften van Karthuizers (Adolf von Essen, Dominikus von Preussen) en Dominicanen (Alanus de Rupe vooral), die Klinkhammer hier kort bespreekt (30–50). *Gislinde Ritz* beschrijft eerst het ontstaan, de ontwikkeling en de betekenis van het begrip rozenkrans, van de rozenkrans als gebed en van de rozenkrans als gebedstelsnoer. Vervolgens behandelt zij uitvoerig de verschillende typen, de vormgeving, het materiaal, de vervaardiging, de handel en het gebruik van het gebedssnoer in vorige eeuwen (51–101). Dan volgt een uit het Latijn vertaald geschrift van *Gelenius* uit 1645, waarin de omstandigheden beschreven worden, waaronder de Keulse Broederschap van de Heilige Rozenkrans ontstaan is (102–108). *Hatto Küffner* schetst eveneens de oprichting van deze Broederschap uit Keulen in 1475 en bespreekt de snelle groei van de Broederschap erna (109–117). Daarop volgen de 50 gebedsformules die de Dominicaanse prior van Keulen, *Jakobus Sprenger*, in 1475 opstelde (118–121). *Walter Schulten* gaat tenslotte in op de vorm en de betekenis van het rozenkransgebed, waarbij het door de kerk gewijde gebedstelsnoer als hulpmiddel beschouwd moet worden om het bidden te intensiveren (122–127). — J.J.-v.P.

Die Funktion der schriftlichen Quelle in der Sachkulturforchung. Wien 1976, Verlag der Österr. Akad. d. Wissensch. (Veröffentl. d. Inst. f. mittelalterl. Realienkunde Österr. 1). 271 p., 9 tab., 5 ill.; f 48,—; ISBN 3-7001-0145-7.

De in dit boek gebundelde opstellen moeten een indruk geven van het werk dat in het *Institut für mittelalterliche Realienkunde Österreichs* onder leiding van H. Kühnel sinds enkele jaren wordt verricht. *Ernst Englisch* geeft een overzicht van de zakelijke gegevens over oorlog en oorlogvoering in de Steirische rijkskroniek van Ottokar uit de late middeleeuwen en ordent de gegevens die hij zo verkregen heeft alfabetisch op voorwerp in een aantal systematische rubrieken, met verwijzing naar andere literatuur (p. 7–54). *Helmut Hundsbichler* gaat na welke gegevens men over 'reizen' (snelheid van het reizen, de verkeersmiddelen, straten en bruggen, overnachting, hygiëne e.d.) kan putten uit de reisdagboeken van Paolo Santonino uit het laatste kwart van de vijftiende eeuw (55–143). *Gerhard Jaritz* heeft de vijftiende-eeuwse rekeningen van het klooster Reine in de Steiermark systematisch doorgenomen op gegevens over de gebouwen, de levensmiddelen, textiel en kleding (145–249). Aan de twee laatste opstellen zijn zaakregisters toegevoegd. De drie studies zijn alle drie zuiver lexicografisch. Het doel dat men voor ogen heeft is een zo volledig mogelijke documentatie over de middeleeuwse Oostenrijkse materiële cultuur op grond van alle daarvoor in aanmerking komende bronnen, met zowel alfabetische als systematische ingangen. — J.J.V.

Gabriëse, W. *Meer over Westkapelle*. [Z.pl.] 1976, uitg. van de Heemkundige Kring Walcheren. 32 p.

Impressies en herinneringen van een Westkappelaar: over zijn dorp, de dorpsbewoners en hun sociale contacten, hun werk, hun samenleving en hun gebruiken, waarbij vooral het gaaschieten nogal wat aandacht krijgt. — J.J.-v.P.

Haverkate, Herman. *Krabbels op oude ansichten; 'Groeten uit Delden'*. Enschede, Oldenzaal 1975, Witkam en Dinkeldruk. 143 p., 50 ill.; f 19,75.

Herinneringen voornamelijk van de schrijver (geb. 1922) aan personen en zaken uit Delden in de jaren '20 en '30. Het is een bundeling van de serie artikelen die in 1974 en 1975 in de Twentse Courant verschenen is onder de titel 'Groeten uit Delden'. — J.J.S.

Huissen zoas 't zing' en täätel! 2e druk. Huissen (1977), Stichting Huissens Carnavalsgezelschap *De Kraonige Zwaone*. 156 p.; f 9,—.

De eerste 80 bladzijden bevatten de teksten van Huissense carnavalsliederen uit de jaren 1955/56 — 1976/77, met opgave van tekstdichter, componist of arrangeur, een enkele keer met verwijzing naar een melodie. De rest van het boekje bevat een lijst van Huissense dialectwoorden. — F.H.M.

In de kaart gekeken. Europese speelkaarten van de 15de eeuw tot heden. [Amsterdam 1976, Museum Willet-Holthuysen]. 84 [+ 48] p., vele ill.

Twee artikelen en een lijst van Amsterdamse speelkaartenmakers gaan vooraf aan de eigenlijke catalogus, die bij de Amsterdamse tentoonstelling over speelkaarten samengesteld werd. *Erwin Kohlmann* maakt met behulp van vroege gegevens uit de literatuur opmerkingen over de oudste, merendeels nog onbekende geschiedenis van de speelkaarten in Europa en de Lage Landen (p. 4–12). *A.A.M. Rijnen* schetst het ontstaan, de bloei en het verval van de Amsterdamse kaartenmakerij, die in de 17de en de eerste helft van de 18de eeuw toonaangevend was in de Europese kaartenproductie (14–19). Van deze artikelen zijn achter in het boek Engelse vertalingen opgenomen.

De beschrijving van de tentoongestelde speelkaarten is geordend naar het land waarin ze gemaakt werden. De belangstelling die de samenstellers van de expositie hadden voor de kaarten die in Nederland geproduceerd werden, wordt in de catalogus onder meer tot uitdrukking gebracht door het gebruik van twee kleuren papier: de toelichting bij de Nederlandse kaarten is op wit en die bij de buitenlandse kaarten op geel papier afgedrukt. Binnen elk land is er verder een indeling gemaakt naar de op de kaarten voorkomende afbeeldingen (of naar details daarvan); zo worden sommige kaarten besproken om de erop gebruikte symbolen (schoppen, harten, eikels, zwaarden e.d.), andere om de afbeeldingen uit geschiedenis of sport, weer andere om het karakter (satirisch, frivol e.d.) dat uit de afbeeldingen spreekt enz. Op de talloze manieren waarop het kaartspel kan worden gespeeld, wordt niet ingegaan. — J.J.-v.P.

Jansen, Gerrit Herman. *De eeuwige kroeg. Hoofdstukken uit de geschiedenis van het openbaar lokaal.* Meppel 1976, Boom. (Diss. Utrecht). 403 p., 31 foto's, 4 ill.; ISBN 90-6009-210-4.

In dit proefschrift wordt de geschiedenis van het openbaar lokaal (herberg, diverse soorten dranklokalen) vanaf de oudheid tot heden in verschillende landen beschreven. Daarvoor is gebruik gemaakt van ooggetuigeverslagen, dagboeken, brieven, notulen, literaire werken, kranteberichten, eigen ervaring.

In de oudheid werden taveernes en andere openbare lokalen alleen door de sociaal laagste groepen bezocht; wie zichzelf respecteerde kwam niet in dergelijke gelegenheden, maar maakte gebruik van het alom erkende systeem van gratis door particulieren gegeven gastvrijheid. Het ontstaan van kloosters, hospitalen en gasthuizen, die vooral ten tijde van de kruistochten van groot belang bleken, zou als een voortzetting van dit systeem beschouwd kunnen worden; bovendien propageerde de kerk op concilies e.d. de bouw van dit soort gratis gastenverblijven met een beroep op de christelijke plicht tot naastenliefde. Onder druk van het toenemend handelsverkeer ontwikkelden zich intussen de eerste herbergen, waar men zich tegen betaling onderdak kon verschaffen. Aan de opkomst van de koffiehuisen wijdt Jansen een apart hoofdstuk, omdat deze lokalen na het midden van de 17e eeuw in sommige landen zo'n belangrijke rol hebben gespeeld als centra van alle nieuws op politiek, economisch, sociaal en cultureel gebied. Ook in de periode vanaf de Franse Revolutie tot heden blijken openbare dranklokalen herhaaldelijk verzamelpunten te zijn geweest bij politieke bewegingen (Hitler sprak b.v. vaak in bierhuizen), culturele vernieuwingen (de literatoren van de Beweging van '80 kwamen vaak bijeen in café's) e.d.

Aan de ontwikkeling van het Nederlandse openbare lokaal besteedt Jansen in elk hoofdstuk enige aandacht. Het voor de volkskunde waarschijnlijk interessantste stuk daarover is aan het eind van het boek (p. 319-345) te vinden, waar op verschillende aspecten van het caféleven in Utrecht wordt ingegaan, zoals: voor welke groepen acht men in het algemeen regelmatig cafébezoek gepast, welke clubs of verenigingen komen in Utrecht in café's bij elkaar, welke soorten café's worden geprefereerd e.d. Tenslotte laat Jansen een zestal trouwe, Utrechtse cafébezoekers aan het woord over de betekenis die het café voor hen persoonlijk heeft.

Het werk bevat een Engelse samenvatting, een literatuuropgave en een register op de lokalen die in het boek genoemd worden. — J.J.-v.P.

John Granlunds tryckta skrifter 1929-1976. Förteckning upprättad i anledning av 75-årsdagen den 25 oktober 1976. Malung 1976, Malungs Boktryckeri AB. 64 p., 1 foto; Skr. 25,-; ISBN 91-7108-120-8.

Bibliografie van de publicaties van John Granlund ter gelegenheid van zijn 75ste verjaardag, met een foto en een korte karakteristiek van zijn werk (p. 3-4) door Gösta Berg. — J.J.V.

Keyser, Marja. *Komt dat zien! De Amsterdamse kermis in de negentiende eeuw.* Amsterdam/Rotterdam 1976, B.M. Israel/Ad. Donker. 230 p., 93 ill.; f 27,50; ISBN 90-6078-075-2/ISBN 90-6100-140-4.

Beeld van de jaarlijkse septemberkermis, gebaseerd op kranteberichten, ooggetuige-verslagen en archivalia, met vele gegevens over de koopwaar, de gebruiken (o.a. kermiswensen, en -fooi, kermisvrijers), de vermaken en bezienswaardigheden,

de lekkernijen, de kermisfamilies, de bezwaren die tot afschaffing hebben geleid.

Met selectieve literaturopgave en een register. — M.v.Z.

Köhle-Hezinger, Christel. *Evangelisch-katholisch. Untersuchungen zu konfessionellem Vorurteil und Konflikt im 19. und 20. Jahrhundert vornehmlich am Beispiel Württembergs.* Tübingen 1976, Tübinger Vereinigung für Volkskunde (Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen 40). 447 p., tab. en graf.; DM 34,—.

De verhouding tussen het christelijk geloof en het volksleven wordt in de traditionele volkskundige literatuur verschillend gewaardeerd. Sommige schrijvers zien de Kerk als een wezensvreemd element in de samenleving dat de oorspronkelijke eenheid van denken en handelen heeft doorbroken, anderen beschouwen de godsdienstige opvattingen en gebruiken, in het bijzonder die welke een plaatselijk karakter hebben en bestaan in de schaduw van de officiële dogma's, als kenmerkende uitingen van een gemeenschap. In beide gevallen echter richten ze hun belangstelling op rudimenten, de eerste groep op de resten van een vroegere voor-christelijke beschaving die ondanks de inspanningen van de Kerk over zijn gebleven, de tweede op geloofsuitingen die door de Kerk geduld of zelfs aangemoedigd worden hoewel ze geen deel (meer) uitmaken van de officiële leer. Door deze voor de volkskunde kenmerkende aandacht voor wat er van het verleden in het heden is terug te vinden, lijken de beschreven cultuurverschijnselen een statisch karakter te hebben. Dat geldt ook voor meer recente pogingen, bijvoorbeeld van R. Weiss, om op grond van deze verschijnselen een karakteristiek van de protestantse of katholieke volkscultuur te geven, al vindt men in deze geschriften ook de eerste pogingen verband te leggen met sociale en economische omstandigheden. Dat deze laatste beslissend zijn voor een juist begrip, is het uitgangspunt van dit boek. Naar de mening van de schrijfster wordt dat verband zichtbaar, wanneer men zijn aandacht verplaatst van geïsoleerde geloofsuitingen naar de rol die het geloof speelt in sociale conflicten, en als men die conflicten beschouwt als fasen in een historisch proces. Haar oorspronkelijke bedoeling was om dit aan te tonen met een historisch onderzoek naar de confessionele conflicten en wederzijdse vooroordelen van het begin van de negentiende eeuw tot op heden in 15 dorpen in Württemberg met een gemengd protestants-katholieke bevolking, tegen de achtergrond van hun sociale en economische geschiedenis, en met gebruikmaking van verschillende onderzoekstechnieken. Dit plan bleek echter te omvangrijk. Er bleven een paar brokstukken uit over die de kern van het boek vormen: een onderzoek naar wat er voor die periode aan gegevens over confessionele conflicten in de betrokken plaatsen te vinden is in het bisschoppelijk archief in Rottenburg en in het archief van de Staatskerk in Stuttgart; een inventarisatie van de confessionele polemiek uit die tijd voorzover die in gedrukte geschriften haar neerslag heeft gevonden; een mondelinge en schriftelijke ondervraging van vooral dominees, pastoors en burgemeesters over de huidige situatie; en een analyse van de opstellen van een protestantse en van een katholieke lagere schoolklas over de verschillen tussen de beide godsdiensten. Uit de twee laatstgenoemde onderzoeken blijkt dat de traditionele vooroordelen nog wel bestaan, maar dat ze geen actieve rol meer spelen in het maatschappelijk verkeer. De schrijfster verklaart dit uit de omstandigheid dat de Kerken als machtsfactor sterk aan betekenis hebben ingeboet. De resultaten van de twee eerstgenoemde onderzoeken zijn verrassender. Bij een vergelijking van de schommelingen in intensiteit van de confes-

sionele polemiek en van de religieuze conflicten in de dorpen blijkt dat die een hoge mate van overeenkomst vertonen, met duidelijke toppen tussen 1840 en 1850 en tussen 1885 en 1900. Dat is vooral opmerkelijk omdat de onmiddellijke aanleiding tot de conflicten in de dorpen en ook de inhoud van die conflicten meestal geen verband houdt met de thema's die een rol spelen in de polemiek op hoger niveau. Zoiets is alleen begrijpelijk als men polemiek en conflict ziet als afspiegelingen van sociale spanningen die zich in die tijd in de maatschappij voordoen. De schrijfster licht dat toe met een breed opgezet historisch overzicht van de verhouding tussen de staat en de beide Kerken, dat overigens door het ontbreken van een overzicht van de sociale en economische verhoudingen vooral het karakter van een parafraze heeft. De strekking van het overzicht is dat de godsdienstvrijheid van 1803 in het voordeel van de protestantse Kerk werkte en op de duur een katholieke reactie tot gevolg had, die haar succes vooral dankte aan de minderheidspositie waarin de katholieken zaten, en die vervolgens weer het nationalisme bij de protestanten versterkte en de tegenstellingen tussen de beide Kerken verscherpte, tot in de volksvertegenwoordiging toe. Voor ons land is deze verzuiling extra belangwekkend omdat ze hier duidelijke parallellen heeft.

De betekenis van een benadering als deze voor de volkskunde is onmiskenbaar. Traditionele tegenstellingen en religieuze tradities worden op deze wijze in hun historisch verband geplaatst en er wordt aangetoond hoe belangrijk ze zijn als aanwijzing voor een aan de gang zijnde machtsstrijd en hoe ondergeschikt ze daaraan zijn. In dat opzicht draagt het boek duidelijk het stempel van de Tübingers en in het bijzonder van de leermeester van de schrijfster, Hermann Bausinger. Dat het ondanks het verhelderende uitgangspunt toch een duister boek is geworden zal voor de lezers die net als ik; de jaren door, de publicaties van de Tübingers met een mengsel van sympathie en ergernis gevolgd hebben, nauwelijks een verrassing zijn. Ik ken althans weinig stromingen in de volkskunde waarbinnen men zo kritisch staat tegenover het werk van anderen, en gewoonlijk terecht, en zo oncritisch tegenover de eigen productie. Het lijkt bijna regel dat de leerlingen van Bausinger de door hen vergaarde feiten verdrinken in een ondoorzichtig theoretisch jargon. Daar kan maar één behoefte achter schuilgaan: bewijzen dat men erbij hoort en de Grote Voorbeelden als een catechismus gelezen heeft. Het boek van Christel Köhle-Hezinger is daarvan nog weer een caricatuur. Tientallen bladzijden bestaan vrijwel alleen uit aan elkaar gelaste citaten van goden en heiligverklaarden die door hun opeenstapeling van onnodige abstracta het betoog zo hoog opkloppen dat er geen doorkomen aan is. Verspilte energie van het handjevol lezers dat dat huzarenstukje toch volbrengt. Verspilte energie ook van de schrijfster die de aan dit bellenblazen vermorste tijd beter had kunnen gebruiken, bijvoorbeeld door wat meer aandacht te besteden aan het verband tussen de hoogtepunten in de confessionele conflicten en de sociaal-economische spanningen die leidden tot de revolutie van 1848 en die welke het gevolg waren van de landbouwcrisis in het laatste kwart van de negentiende eeuw. Dat zou de op zichzelf aardige uitkomsten van haar onderzoek een heel wat boeiender omlijsting hebben gegeven. — J.J. Voskuil.

Kramer, Lubbertje. *Zee op! Uit het leven van een Urker visser.* Met een inl. van H.A.H. Boelmans Kranenburg en een nawoord door F.W. Kramer. Bussum 1976, De Boer Maritiem. 93 p., 50 ill.; f 21,17; ISBN 90-228-1964-7.

Herinneringen van Lubbertje Kramer aan de Urker visserij mede op grond van verhalen van zijn vader en grootvader. In de inleiding wordt in het kort de econo-

mische en technische ontwikkeling van de visserij geschetst. Het geheel beslaat de periode 1850–1932. – J.J.S.

Kuipers, G. *Volksleven in het oude Drente.* 's-Gravenhage 1976, Boekencentrum. (Triangelreeks) 190 p., 29 ill.; f 24,90; ISBN 90–239–2824–5.

Een vrij uitvoerig overzicht van traditionele volksverhalen en gebruiken (volks-geneeskunde, levenskring, kalenderfeesten, spelletjes, kleding ed.) in Drente voor het in deze eeuw uit zijn isolement werd gehaald. Er is een literatuurlijst toegevoegd, maar verwijzingen in de tekst ontbreken. J.J.S.

Le masque dans la tradition européenne. Exposition organisée, du 13 juin au 6 octobre 1975, à Binche. Catalogue rédigé sous la direction de Samuël Glotz. [Binche 1975, Musée international du Carnaval et du Masque]. XXXI, 474 p., 159 ill.; Bfr. 250.

Als onderdeel van de manifestatie 'Aspects de la vie populaire en Europe' werd in Binche een tentoonstelling over het masker gehouden. Na een algemene inleiding van Glotz over de geschiedenis en de betekenis van het masker volgt per land (vrijwel geheel Europa, Nederland ontbreekt weliswaar) een kort overzicht van de ontwikkeling in het gebruik van maskers en vermommingen, en het carnaval. De eigenlijke katalogus beschrijft de tentoongestelde voorwerpen, o.a. maskers, afbeeldingen van maskers en carnaval, per land (vrijwel geheel Europa, en ook hier ontbreekt een Nederlandse inzending). – M.v.Z.

Mercer, Eric. *English vernacular houses. A study of traditional farmhouses and cottages.* London 1975, Royal Commission on Historical Monuments. XXII, 246 p., 204 tek., 112 p. met foto's; f 92,23; ISBN 0–11–700728–5^X (Red Binding) en 0–11–700748–X^X (Grey Binding).

In 1955 werd in Engeland de Royal Commission on Historical Monuments opgericht, met de opdracht om gebouwen van architectonische of historische betekenis die dreigden te verdwijnen op te meten, te fotograferen en te beschrijven. De geschiedenis van de landelijke bouwkunst die in dit boek geschetst wordt, berust voor een belangrijk deel op deze gegevens. In tegenstelling tot de meeste andere Engelse publicaties, die uitgaan van geografische verschillen, legt Mercer de nadruk op de historische ontwikkeling sinds de late middeleeuwen die men als een reeks van ingrijpende vernieuwingen door het gehele land kan volgen. Achtereenvolgens besteedt hij aandacht aan veranderingen in de indeling van de ruimte, de kapconstructie, de gebinten en de constructie van de wanden. Hij wijst erop dat deze veranderingen in verschillende delen van het land op verschillende tijdstippen optreden, afhankelijk van de sociale tegenstellingen en de economische ontwikkeling, en hij maakt aannemelijk dat de geografische verschillen op een bepaald ogenblik voor een belangrijk deel op dergelijke faseverschillen te herleiden zijn en derhalve veel minder absoluut zijn dan men vaak gemeend heeft. Hoewel hij deze sociale en economische factoren verder niet ontleedt, maar volstaat met beknopte, globale aanduidingen, is de betekenis die hij eraan toekent het belangrijkste kenmerk van zijn betoog, dat nog aan waarde wint door de zeer uitvoerige documentatie waaronder een lijst met beschrijvingen van de 520 huizen waarop het berust (p. 137–227) en een lijst van technische termen (229–232). – J.J.V.

[Molen, J.R. ter]. *Zout op tafel. De geschiedenis van het zoutvat. [catalogus van de tentoonstelling] 14 oktober – 28 november 1976.* Rotterdam 1976, Museum Boymans-van Beuningen. 100 p., 129 ill.; f 12,50.

In de 26 pagina's tekst, die aan het catalogusgedeelte voorafgaan, wordt kort aandacht besteed aan de vormontwikkeling van het zoutvat als kunst- en als gebruiksvoorwerp, aan de geschiedenis van de zoutwinning, aan het gebruik van zout bij de maaltijd, in de industrie, als conserveringsmiddel e.d., en tenslotte aan het zout en het zoutvat in de literatuur.

De catalogus bestaat uit twee delen: eerst worden de tentoongestelde zoutvaten beschreven (p. 27–74); daarna volgt een beschrijving van zoutvaten die op schilderijen, prenten en tekeningen weergegeven zijn (p. 75–94). In beide delen staat naast elke beschrijving een foto van het betreffende zoutvat afgedrukt. Een literaturopgave en een register op de vermelde kunstenaarsnamen besluiten het boekje. — J.J.-v.P.

Mulder, A. *De historie en pre-historie van Diever in woord en beeld.* Diever 1975, Boekhandel Van Goor. 140 p., 63 ill., 2 krt.; f 21,65.

Geschiedenis van de gemeente Diever. Een hoofdstuk (10 pagina's) met een aantal kalenderfeesten, waarvan de gegevens afkomstig zijn o.a. uit het Rijksarchief te Assen en van enkele Dievenaren; ca. 60 pagina's met foto's. — J.J.S.

Museumsdidaktik und Dokumentationspraxis. Zur Typologie von Ausstellungen in kulturhistorischen Museen. Referate der 3. Arbeitstagung des Arbeitskreises 'Kulturhistorische Museen' in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde vom 2. bis 5. Juni 1975 in München, hrsg. von Ingolf Bauer und Nina Gockerell. München 1976, Bayerisches Nationalmuseum München. (Veröffentlichungen zur Volkskunde und Kulturgeschichte, hrsg. von Wolfgang Brückner und Lenz Kriss-Rettenbeck 2). 294 p.

De ruzie op het tweede congres, in Frankfurt, over de eis van vooral de Tübingers, dat het museum zich in dienst moet stellen van de verworpenen der aarde, rommelt nog wat na in de inleidingen van Kriss-Rettenbeck, Scharfe en Brückner, maar ik heb de indruk dat de heren vermoeid raken en zich bij elkaars aanwezigheid beginnen neer te leggen. *Lenz Kriss-Rettenbeck* verwijt in zijn openingsrede vooral Scharfe en Kramer dat ze met hun eis te weinig letten op de beperkte financiële mogelijkheden en het karakter van een museum, dat immers rekening heeft te houden met de eigenaardigheden van zijn eigen verzameling en dat er niet alleen is om tentoonstellingen te verzorgen. Bovendien leent het materiaal waarmee een museum moet werken zich, naar zijn opvatting, niet dan bij uitzondering voor het illustreren van sociaal onrecht en in ieder geval zal men het grondig moeten kennen voor men het voor een dergelijk doel kan gebruiken. Hij verwijt hen ook dat zij veel te weinig oog hebben voor de eerste drie eisen die aan een museumman gesteld moeten worden: verzamelen, bewaren, onderzoeken. Vervolgens ontwerpt hij een typologie van tentoonstellingen, waarvan de voornaamste bedoeling schijnt te zijn om de tentoonstellingen zoals die Scharfe en Kramer voor ogen staan een heel bescheiden plaats toe te wijzen, met de aantekening dat hij hun neiging om alle sociaal-economische problemen te herleiden tot het onderdrukken van de arbeiders te eenzijdig vindt. Waar hij aanvalt, doet hij dat soms met sarcasme, en dan is hij op zijn best, maar te

vaak onder het aanroepen van grote namen (Popper, Habermas, Panofsky, Parsons), een sabelgekletter dat wel bedoeld zal zijn om indruk te maken, maar eerder een omgekeerde uitwerking heeft (p. 11–55). *Martin Scharfe* vraagt zich van zijn kant af waarom er aan zijn ideeën over wat een tentoonstelling hoort te bieden, zoals hij die op het congres in Frankfurt uiteen heeft gezet, zo weinig aandacht is besteed. Hij vermoedt dat een belangrijke reden is dat hij een buitenstaander was, maar aangezien hij sindsdien in Tübingen vijf tentoonstellingen mede georganiseerd heeft (Rückblick auf Olympia '72; Sachen zum Lachen; Heimatkunde; Unbehagen an Weihnachten?; Fromme Bilder fürs christliche Haus) en de gelegenheid heeft gehad daarbij zijn ideeën te toetsen, kent hij zichzelf recht van spreken toe. Bij de voorbereiding van die tentoonstellingen is men steeds uitgegaan van een maatschappelijk probleem en hij geeft in het kort aan hoe men telkens gezocht heeft naar de meest doelmatige presentatie, waarna door middel van een enquête onder de bezoekers het gestelde doel vergeleken is met het resultaat. Van enkele van die enquêtes geeft hij de tekst en percentages in tabellen en grafieken over beroep, leeftijd, en geslacht van de bezoekers, over de aanleiding tot hun bezoek, over hun waardering van bepaalde onderdelen, hun oordeel over de meegegeven boodschap en de invloed van de tentoonstelling op hun inzicht. Uit die getallen leest hij af dat men in Tübingen op de goede weg is, ook al blijken op enkele ondergeschikte punten (tekst, titel) verbeteringen mogelijk. Dat de tentoonstellingen door betrekkelijk weinig arbeiders zijn bezocht, terwijl men deze groep juist probeert te bereiken, vindt hij een vanzelfsprekend gevolg van de elitair-burgerlijke traditie van de musea die hij juist wil doorbreken, maar ook een reden om de wijze van presentatie juist op deze groep te blijven afstellen (56–126, 14 grafieken). *Wolfgang Brückner* maakt enkele kanttekeningen bij de tentoonstelling 'Photoalbum 1858–1914', die ten tijde van het congres in München werd gehouden en die berust op de verzameling van Ellen Maas. Ellen Maas begon met het verzamelen van foto's als documentatie voor de ontwikkeling van de mode, maar haar verzameling kreeg een zelfstandige betekenis, toen haar belangstelling voor de foto en het gebruik van de foto als cultuurhistorisch verschijnsel groter werd. Brückner acht het van bijzonder veel belang dat, zoals bij haar, verzamelen en onderzoek hand in hand gaan, omdat dat de enige mogelijkheid is om te voorkomen dat het materiaal in een chaos verandert ofwel dat men tot voortijdige al te goedkope conclusies komt. Hij stelt haar wijze van werken daarmee als voorbeeld tegenover een aantal met name genoemde tentoonstellingen in Scandinavië waar het bijeenbrengen van materiaal en de objectiviteit ondergeschikt zijn gemaakt aan een politieke boodschap (127–146). De overige inleiders op het congres mengen zich niet in deze discussie en hun bijdragen zullen voor de meeste lezers van dit tijdschrift van weinig betekenis zijn. *Georg Himmelheber* beschrijft de ontstaansgeschiedenis van het Bayerische Nationalmuseum en de betekenis van particuliere schenkingen voor zijn verdere ontwikkeling (147–167). *Klaus Maurice* houdt zich bezig met de afdeling Uurwerken en Automaten in datzelfde museum, met haar cultuurhistorische betekenis en de wijze van presentatie (168–181). *Hans Graszl* en *Angela Völker* besteden aandacht aan een poging van het Beierse museum om, in samenwerking met onderwijzers, een historische tentoonstelling met behulp van dia's voor gebruik in de scholen op te stellen, teneinde zo een brug te slaan tussen school en museum (182–226). *Günther Gottmann* herinnert eraan dat in het museum voor de geschiedenis van de techniek, een afdeling van het Deutsche Museum, de overdracht van kennis vanaf het begin als een wezenlijk bestanddeel van de taak van het museum werd gezien en somt op wat daaraan gedaan wordt (227–237). *Jürgen*

Teichmann geeft een toelichting bij de tentoonstelling over Copernicus in datzelfde museum (238–291). – J.J.V.

Nieuwhoff, Constance. *Klederdrachten. Een reis langs de levende streekdrachten van Nederland*. Met foto's van Cas Oorthuys en Willem Diepraam. Amsterdam 1976, Contact. 128 p., ca. 400 foto's, 7 tek. en patronen, 3 krt.; f 15,90; ISBN 90-254-3031-7.

Andermaal een boek over klederdrachten in Nederland, andermaal van de hand van Constance Nieuwhoff. Haar beweegredenen voor deze uitgave zijn dezelfde als die voor *Onze klederdrachten* (aangekondigd in V.B. 2 nr. 1 (1976) p. 51), nl. de beschrijving en afbeelding van de streekdrachten die nog in het dagelijks leven in Nederland worden gedragen. De inhoud van beide boeken is daarom grotendeels eender: beschrijving van voornamelijk de vrouwendracht van Marken, Volendam, Katwijk, Scheveningen, Goeree-Overflakkee/Hoekse Waard, Schouwen-Duiveland, Arnhemuiden, Walcheren, Zuid-Beveland, Land van Axel, Land van Cadzand, Rijssen, Staphorst, Urk, Kampereiland, Veluwe (Oldebroek, Doornspijk, Hulshorst, Hierden), Bunschoten-Spakenburg, Huizen en de 'streekdracht' van Amsterdam en een aantal patronen en werkbeschrijvingen van handwerken in de klederdrachten. Het boek verschilt hierin van zijn voorganger dat het aandacht schenkt aan Schouwen-Duiveland en aan de 'alternatieve' kleding zoals die in Amsterdam te vinden is. Brabantse streekdracht komt er daarentegen niet meer in voor. Daarnaast bevat deze uitgave uitgebreide beschrijvingen, gedetailleerder foto's, en per plaats of streek gegevens over museale klederdracht-kollekties, marktdagen, verkoopplaatsen van klederdrachtstoffen.

Beknopte literaturopgave. – M.v.Z.

Nordisk folkro. Studier tillägnade Carl-Herman Tillhagen. 17 december 1976. Lund 1976, Nordiska Museet. (12), 304 p., talrijke ill.; Zkr. 34,–; ISBN 91-7108-123-2.

Een feestbundel voor Carl-Herman Tillhagen met een portret en een bibliografie (p. 297–304). De artikelen zijn geschreven in één van de Scandinavische talen, met een uitvoerige samenvatting in het Engels. *Mats Rehnberg* geeft een beknopt overzicht van de mensen die aan het Nordiska Museet vanaf zijn oprichting onderzoek hebben verricht en van hun activiteiten (7-20, 10 ill.). *Magne Velure* karakteriseert de belangrijkste stromingen in de studie van het volksgeloof in Zweden tussen 1850 en 1975 (21–48, 7 ill.). *Åke Hultkrantz* doet, uitgaande van oudere indelingen, een voorstel voor een ordening van voorspellingen, met gebruikmaking van Zweedse gegevens (49–70, 4 ill.). *Lauri Honko* onderscheidt in een poging tot ordening van traditionele gebruiken: gebruiken uit de levenskring ('Rites de passage'), kalendergebruiken en gebruiken rond critieke ogenblikken (71–84, 4 ill.). *John Granlund* gaat na hoe de schriftelijke en mondelinge traditie in de weervoorspellingen zich in Zweden sinds de vroege middeleeuwen tot elkaar verhouden (85–104, 4 ill.). *Brynjulf Alver* schrijft over de gebruiken en opvattingen die in Scandinavië verbonden zijn met St. Lucia, St. Thomas en 'Tollak', resp. 13, 21 en 23 december (105–126, 4 ill.). *Eva Danielson* maakt een aantal opmerkingen over de betekenis van de Noordepese middeleeuwse ballade voor de kennis van het volksgeloof (127–140, 3 ill.). *Juha Pentikäinen* onderscheidt op grond van de inhoud zes en op grond van de structuur vier varianten in de Finse versies van het verhaal over het gestorven kind dat terugkomt om kleren te vragen. De laatste indeling blijkt nauw samen te

hangen met de functie van de opgetekende versie voor de verteller, terwijl de inhoud, als ik hem goed begrijp, meer zegt over de historische functie van het verhaal (141–154, 1 verspreidingskaart, 2 ill.). *Rolf Kjellström* meent dat er een direct verband is tussen de bewoningssporen in centraal Zweeds Lapland die 'Stalotomter' worden genoemd en de verhalen die onder de Lappen over het 'Stalo'-volk de ronde deden en vraagt zich af in hoeverre het mogelijk is die verhalen als historische bron te gebruiken (155–178, 1 verspreidingskaart, 6 ill.). *Odd Nordland* beschrijft de angst onder een groep zigeuners in Oslo voor de geest van een pas gestorven vrouw en de dodenmaaltijd die zes maanden later voor haar werd gehouden. Verschillende details in dit ritueel herinneren hem enerzijds aan de dodenmalen in de klassieke oudheid, anderzijds aan de dodenherdenking zoals die in de USA gevierd wordt (179–184, 2 ill.). *Nils-Arvid Bringéus* wijst op de verschillende benamingen die in zijn jeugd in Zweden aan de laatste hap werden gegeven om kinderen te bewegen hun bord leeg te eten. Hij ziet er niet, als Von Sydow, uitsluitend een spelvorm in, maar meent dat ze een rudiment zijn van een vroeger verbreid geloof dat de kracht in het 'laatste' zat. Het geloof is verdwenen, de vorm kon zich onder gewijzigde omstandigheden handhaven doordat de functie verschoof naar de kinderwereld (185–202, 1 verspreidingskaart, 3 ill.). *Birgitte Rørbye* meent dat in de volksgeneeskunde te weinig aandacht is besteed aan de sociale en culturele omgeving waarin de geneeswijzen werden toegepast en zij tracht een beeld te geven van de plaats van de genezer (in het bijzonder die welke zijn toevlucht nam tot magische handelingen) in het negentiende-eeuwse Denemarken (203–220, 8 ill.). *Lily Weiser-Aall* geeft een overzicht van de gewoonten en opvattingen met betrekking tot borstvoeding in Noorwegen zoals die haar uit de literatuur en uit een vragenlijst uit 1954 bekend zijn en herleidt een aantal daarvan op historische (sociale) motieven. Zo berust de opvatting dat de vrouw haar kind twee tot drie jaar zelf moet voeden op een middeleeuwse wet en ze zou verband kunnen houden met het contraceptieve effect van borstvoeding (221–232, 3 ill.). *Reimund Kvideland* meent dat de kinderschrik en soortgelijke verzinsels waarmee de kinderwereld is bevolkt niet met de ogen van volwassenen als spelvormen moeten worden gezien maar als geloof dat voor een deel door de volwassenen wordt ingeprent om het kind te socialiseren (233–254, 5 ill.). *Leea Virtanen* besteedt aan de hand van een onlangs gehouden enquête aandacht aan de angst voor al te veel geluk als brenger van ongeluk en de magische middelen om zich daartegen te wapenen. Ze gaat na welke overeenkomsten en verschillen er zijn met vroeger. De psychologische factoren lijken dezelfde, de sociale zijn door de individualisering van de maatschappij veranderd waaruit een aantal accentverschillen zijn te verklaren (255–268, 2 ill.). *Bengt af Klintberg* geeft een groot aantal voorbeelden van moderne volksverhalen, waarbij hij in het bijzonder onderscheid maakt tussen geruchten die ontstaan uit angst voor andere etnische en sociale groepen en verhalen met een meer anecdotische inhoud (269–296, 6 ill.). — J.J.V.

Ozouf, Mona. *La fête révolutionnaire 1789–1799*. Paris 1976, Ed. Gallimard. 342 p., 10 ill., 2 plattegr.; f 30,68.

In de achttiende eeuw vervreemdden de intellectuelen van de publieke feesten. Ze klaagden over stompzinnigheid, kunstmatigheid, platheid en ze zagen er vooral vermorste tijd in die beter besteed zou kunnen worden. Dat betekent niet dat ze geen feesten wilden vieren, maar ze misten in de feesten die ze om zich heen zagen spontaniteit, onbevangenheid, gelijkheid en broederschap, en ze meenden die deug-

den terug te vinden in de oudheid, bij primitieve volkeren, en onder de eenvoudige bevolking van het platteland. De pastorale is de kunstvorm die aan dat ideaal uitdrukking gaf. De Revolutie leek de gelegenheid te bieden om het ook te verwezenlijken en veel van haar utopische ideeën vindt men terug in de plannen voor feesten die in de jaren tussen 1789 en 1799 gemaakt zijn. Van het begin af hebben de mannen van de Revolutie gezocht naar eigen feesten die de nieuwe mens waardig moesten zijn en hem tegelijk als voorbeeld moesten dienen voor een nieuwe levensstijl, zoals ze ook een geheel nieuwe tijdsindeling en een nieuwe rationelere indeling van de geografische ruimte ontwierpen. Mona Ozouf gaat na hoe ze hun ideeën trachtten te vertalen in de werkelijkheid van alledag, wat ze aan het verleden ontleenden, waartegen ze zich verzetten, waarom ze faalden en in welk opzicht ze niettemin slaagden. Hoewel haar boek in de eerste plaats een boek is over de Franse Revolutie heeft het daarnaast, door de aandacht voor het conflict tussen traditie en vernieuwing en de functie van het feest binnen de cultuur, ook een meer algemene betekenis. Die betekenis wordt in dit geval enigszins verkleind door haar poëtische retoriek, die wel de indruk achterlaat van een grote intelligentie en belezenheid, maar die de lezer soms ontmoedigend weinig houvast geeft. — J.J.V.

Poortinga, Ype. *It fleanend skip. Folksforhalen fan Steven de Bruin.* Met tekeningen van Christine van der Heide-Schneider. Baarn/Leeuwarden 1977, Bosch en Keuning/De Tille. (Fryske Folksforhalen 2). 414 p.; f 37,50; ISBN 90-246-4249-3.

Dit tweede deel van de Fryske Folksforhalen bevat 270 sprookjes, anecdoten, sagen, legenden en natuurverklarende verhalen van Steven de Bruin van wie ook in het eerste deel al een groot aantal verhalen is opgenomen. Aan de verhalen zijn toegevoegd: een biografische schets van Steven de Bruin en diens zegspersonen (p. 359-392), een kwartierstaat van Steven de Bruin, opgemaakt door J. Visser (393-397) en aantekeningen (samen met J. van der Kooi) die in hoofdzaak bestaan uit de AT-nummers en de namen van De Bruins zegspersonen (398-406). In het biografische gedeelte beschrijft Poortinga het milieu van schippers, kleine rondtrekkende handelaren en losse arbeiders in de oostelijke Wouden rond het begin van deze eeuw. Dit soort volk kwam met veel mensen in contact en kon daardoor een rijk gevarieerde verhalenschat opbouwen. Zowel de vader van De Bruin, die schipper was, als de moeder kwamen uit families die veel volksverhalen kenden. Bovendien waren zij beiden zelf goede vertellers. Steven de Bruin (geb. 1921 te Surhuisterveen) heeft het grootste deel van zijn verhalen van hen en van andere familieleden gehoord. Van de meeste verhalen weet hij nog precies aan te geven van wie hij ze gehoord heeft. Poortinga geeft, voornamelijk op grond van mededelingen van De Bruin, telkens een korte levensbeschrijving en karakterschets van De Bruins belangrijkste zegspersonen, waarbij hij tevens probeert aan te geven wat en hoe zij vertelden. Wat en hoe Steven de Bruin vertelde voordat Poortinga hem ontdekte, wordt slechts met een paar regels afgedaan: 'Hy hat foarhinne sels wol forteld, mar hie yn 'e familiale fortelpratyk noch gjin sintrael plak as forteller ynnommen, doe't dy fortelmien-skip ophalde to birstean. Op 't heden fortelt er bihalve oan my noch wol oan syn dochterke, mar dan inkeld mearkes yn bernetrant. Lykwols wie er, doe't ik mei him yn 'e kunde kaem, fuort al in tige goede forteller.' (p. 385). De Bruin heeft niet de gelegenheid gehad zich in dit milieu tot een actief verteller met een uitgebreid repertoire te ontwikkelen, doordat hij op vrij jonge leeftijd, ca. 25 jaar oud, Friesland verlaten heeft en er pas een kleine vijftien jaar later weer terugkwam. Alleen

tijdens die eerste periode in Friesland heeft hij als verteller in een natuurlijke vertel-situatie gefunctioneerd. Hoe bescheiden zijn rol ook geweest mag zijn, ik had er graag wat meer over gehoord. Pas door toedoen van Poortinga met wie hij in 1972 in contact kwam, is hij weer tot vertellen gekomen, waarbij hij heeft geprobeerd de verhalen zo getrouw mogelijk volgens de individuele stijl van de oorspronkelijke vertellers weer te geven. Hij hoort hun stemmen vaak nog. De stem van De Bruin hoort men er toch duidelijk bovenuit. Doordat De Bruin als verteller niet of nauwelijks met een normaal publiek te maken heeft gehad dat een corrigerende invloed op de verteller kan uitoefenen, blijft het bij zijn verhalen problematisch in hoeverre de stijl en in het algemeen de vormgeving van de verhaalmotieven representatief zijn voor wat vroeger in zijn milieu gebruikelijk was. De Bruin beroept zich op zijn sterke geheugen dat ongetwijfeld sterk is. Maar hij is tevens een welbespraakt en fantasierijk man. Ik ben daarom geneigd om bij zijn literairachtige verteltrant ernstig rekening te houden met het feit dat zijn verhalen minder zijn gevormd door zijn vertelervaring dan door zijn geheugen in samenwerking met zijn fantasie. Poortinga tenslotte noemt De Bruin een van de twee grootste vertellers van Friesland (de andere is Roelf Piters de Jong). Men doet er m.i. goed aan hierbij het bijzondere karakter van De Bruins vertelkunst niet uit het oog te verliezen. — A.J. Dekker.

Reineking von Bock, Gisela. *Bäder, Duft und Seife. Kulturgeschichte der Hygiene.* Köln 1976, Kunstgewerbemuseum der Stadt Köln. 96 p., 123 ill.; f 18,—.

Catalogus van de gelijknamige tentoonstelling in het Kunstgewerbemuseum te Keulen. Er wordt een beeld gegeven van de gewoonten rond het baden, het baden zelf, de hygiëne en het gebruik van cosmetica en hun grondstoffen vanaf de middeleeuwen. Een belangrijke plaats nemen de illustraties in van de voorwerpen die met deze zaken te maken hebben (scheermachine, scheerbekken, vlooierval, poederdoos, parfumesje etc.). De catalogus is voorzien van een literatuuropgave en een register. — J.J.S.

Röhrich, Lutz. *Sage und Märchen. Erzählforschung heute.* Freiburg-Basel-Wien 1976, Herder. 348 p., 48 ill.; f 54,—; ISBN 3-451-17599-1.

Deze bundel bevat 16 artikelen van Röhrich die deze in de afgelopen 16 jaar heeft geschreven. Ze zijn in drie groepen verdeeld. De eerste groep bevat drie artikelen van meer algemeen theoretische aard: *Das Bild des Menschen in der Volksdichtung* waarin hij laat zien dat universele situaties, ervaringen en gevoelens van de mens hun neerslag hebben gevonden in het volksverhaal (p. 9-21); *Argumente für und gegen das Märchen* waarin hij tegenover de kritiek dat aan het sprookje verouderde maatschappelijke en zedelijke opvattingen ten grondslag liggen, waardoor het niet geschikt zou zijn voor kinderen, stelt dat het sprookje vaak genoeg de sociale (en onrechtvaardige) werkelijkheid weerspiegelt en tevens toont dat die werkelijkheid door menselijke inspanning veranderd kan worden (21-30); *Was soll und kann Sagenforschung leisten* is de opsomming van een aantal benaderingswijzen en taken van het sagenonderzoek (30-43). De tweede groep bevat naast een artikel over de verschillende soorten verhalen in de 'Deutsche Sagen' van de Grimms (44-58) 4 artikelen over de sagethema's van enkele Duitse landschappen (58-124). De derde en grootste groep is gewijd aan bepaalde verhaaltypen en -motieven (125-291). Hierop volgt ter afsluiting nog *Das Kontinuitätsproblem bei der Erforschung der Volksprosa* waarin Röhrich uiteenzet dat volksverhalen wel een

zekere continuïteit gedurende lange perioden kunnen vertonen, maar dat die continuïteit meestal gepaard gaat met allerlei veranderingen, b.v. wat betreft de functie, de inhoud (bepaalde sagenfiguren verdwijnen of worden door actuelere vervangen), de wijze van overlevering (de mondelinge overlevering kan in schriftelijke vorm voortleven), de sociale groep die de overlevering draagt (292–301). De bundel wordt besloten met een uitvoerig zaak- en persoonsnamenregister. De artikelen die vlot en helder geschreven zijn, staan boordevol feiten en ideeën, geen nieuwe maar uit de literatuur, die Röhrich op elegante wijze aaneen weet te smeden. Ze hebben hierdoor vaak het karakter van een overzicht, waarbij ze soms een tamelijk oppervlakkige indruk maken. In de historisch-geografische behandeling van bepaalde verhalen en motieven is Röhrich op z'n best. Zijn enorme belezenheid komt hier volledig tot z'n recht. — A.J. Dekker.

Sante, Joh. L. van. *Muziek in de toren van Geldrop vroeger en nu. Gedenkschrift ter gelegenheid van de uitbreiding van het carillon en de plaatsing daarvan in de toren van de Heilige Brigidakerk te Geldrop.* Gemeentebestuur van Geldrop, 1976. (Bijdragen tot de lokale geschiedenis van Geldrop 3). 56 p., talrijke ill.; f 1,50.

De titel dekt de inhoud in het geheel niet. Na een uitvoerig overzicht van de dramatische sloop van de oude toren 1888 en van de bouw en inwijding van de nieuwe Brigidakerk in 1891 (p. 6–32) volgt een beschrijving van de luidklokken van de kerk, het gemeentelijke carillon, perikelen bij de plaatsing, klokopschriften, technische gegevens enz. (33–49). De muziek moet u er zelf bij denken. — F.H.M.

Smith, Peter. *Houses of the Welsh countryside. A study in historical geography.* London 1975, Royal Commission on Ancient and Historical Monuments in Wales. XXIV, 604 p., 188 tek., 51 krt., 108 p. met foto's; f 112,50; ISBN 0–11–700475–8x.

Evenals het boek van Mercer, dat elders in dit nummer wordt aangekondigd, berust dit boek in hoofdzaak op de documentatie die is bijeengebracht door de Royal Commission on Historical Monuments. In tegenstelling tot het boek van Mercer ligt de nadruk in dit geval echter juist op de geografische verschillen. Terwijl Mercer er voortdurend de nadruk op legt dat geografische verschillen vaak niet meer zijn dan faseverschillen en de verspreidingskaarten die hij in zijn boek opneemt dan ook gebruikt om de veranderingen in de geografische verspreiding van bepaalde elementen in de loop van de tijd te illustreren, tracht Smith de huidige verspreiding te verklaren uit gebeurtenissen en krachtsverhoudingen in het verleden. Een belangrijk deel van zijn boek wordt dan ook ingenomen door verspreidingskaarten van karakteristieke elementen van het huis, met een korte beschouwing en een verantwoording van het materiaal waarop ze berusten (p. 337–548). De uitvoerige documentatie waarover hij beschikt heeft hem behoed voor al te eenvoudige conclusies en zal er voor een deel ook wel toe geleid hebben dat de overeenkomsten met het betoog van Mercer veel groter zijn dan het verschillende uitgangspunt zou doen vermoeden. Hoewel hij iets minder dan Mercer de nadruk legt op de sociale en economische oorzaken van veranderingen en wat meer op de politieke en culturele invloeden, wat het voordeel heeft dat zijn betoog zich minder rechtlijnig ontwikkelt, moet hij evenals Mercer niets hebben van een etnische verklaring. Integendeel, hij weet heel overtuigend over te brengen hoe veel vaak tegenstrijdige krachten in de loop van de geschiedenis werkzaam zijn geweest, waardoor de situatie zoals men die nu kan waar-

nemen bij een nadere ontleding uiterst ingewikkeld in elkaar blijkt te zitten. Dat maakt zijn boek, evenals dat van Mercer, tot een standaardwerk over de landelijke bouwkunst. — J.J.V.

Speerstra, Hylke. *Schippers van de zee. De laatste kustvaarders onder zeil.* Bussum 1975, De Boer Maritiem. 175 p., 71 ill.; f 37,50; ISBN 90-228-1935-3.

Speerstra heeft voor dit boek ruim 20 mensen geïnterviewd die rond 1900 actief betrokken zijn geweest bij de kleine vaart met zeilschepen en de interviews in 18 hoofdstukken verwerkt. Het merendeel van de geïnterviewden is afkomstig uit Groningen en behoorde tot de grote 'schippersfamilie' waar je als buitenstaander niet makkelijk in kwam. Dat bewijst o.a. het relaas van Jan Bont: *De Nieuwkomer* (p. 125-136). Het dagelijks leven van die schippers en hun cultuur komen in de interviews slechts incidenteel en min of meer terloops ter sprake, o.a. de verhouding schipper-personeel, de rol van de vrouw aan boord (wat een typisch Nederlands verschijnsel is), de familieverhoudingen, kennismaking en huwelijk, een verhaal over de bestraffing van een schipper door de duivel, de vrijetijdsbesteding enz. Een enigszins samenhangend beeld krijgt men daardoor niet. Eén van de geïnterviewden zegt: 'Ik onthou het goede wel, . . . maar vertel het slechte.' (p. 105). Omdat de anderen dat precies zo doen bestaat het boek grotendeels uit een aaneenschakeling van spectaculaire gebeurtenissen die i.h.a. een inbreuk vormen op de normale gang van het dagelijkse leven: storm, schipbreuk, redding, buitengewoon gunstige reizen, de hardheid van het zeemansleven enz. Naast de zeevarenden, waaronder ook de vrouwen van schippers, komen verder een zeilmaker, een scheepsbevrachter en een arbeider op een scheepswerf aan het woord. — A.J.D.

Stöffels, Sjeng. *Ich kén mich nag good herinnere.* Tegelen 1976, Drukkerij 'De Mercur'. 128 p., 19 foto's, 1 tek.; f 13,25.

Deze bundel bevat een deel (ca. 50) van de bijna 250 'Sjteyler Notities' die vanaf 1971 wekelijks in de Tegelse Courant zijn verschenen. De nu 80-jarige auteur 'Sjeng van den Eike' toont in deze korte, in de streektaal geschreven verhalen, aan de hand van een groot aantal onderwerpen als voeding, slacht, kleding, feestelijkheden, spelen enz., hoe hij zich zijn jeugd en latere periodes in zijn leven herinnert. — M.v.Z.

Terpstra, Pieter. *Honderd jaar Friese landbouw. De zeventiger jaren van de 19e eeuw tot die van de 20e eeuw.* Z.pl. z.j. [Leeuwarden 1976], Uitg. M.A. van Seijen. 399 p., talrijke ill.; f 85,—.

Bevat 56 korte hoofdstukken die een karakteristiek geven van het leven op het Friese platteland tussen de grote agrarische crisis in het laatste kwart van de negentiende eeuw en de droge zomer van 1976. Behalve aan de landbouw zelf, besteedt de schrijver ook aandacht aan de sociale, economische en politieke veranderingen die het leven van de Friese boer en de boerenarbeider in die honderd jaar ingrijpend beïnvloedden. Hij doet dat met vaart en met kennis van zaken en daarbij is het boek fraai geïllustreerd. In zijn verantwoording schrijft hij uitdrukkelijk dat het geen naslagwerk is. Het richt zich tot een groter publiek, niet tot de vakman. Juist daarom valt het te betreuren dat hij volstaat met een globale bronvermelding aan het slot, in plaats dat hij zijn lezers aan het eind van elk hoofdstuk een vingerwijzing geeft naar verdere literatuur. Overigens is dat het enige punt waarop hij, naar mijn smaak, zijn publiek heeft onderschat. — J.J.V.

Trouwen in het wit. Twee eeuwen bruidskleding ± 1765-1976. [Tentoonstelling in het Nederlands Kostuummuseum Den Haag.] Den Haag 1976, Nederlands Kostuummuseum, 42 p., 25 ill.; f 6,-.

In een kort historisch overzicht wordt een indruk gegeven van de veranderingen in de kleding van bruid en bruidegom, met nadruk op de witte bruidskleding. Het katalogusgedeelte bevat modeprenten en modefoto's die laten zien welke ontwikkeling in de bruidskleding heeft plaatsgevonden — M.v.Z.

Verhoeff, L. *Soldatenfolklore. Een inventarisatie van de informele tradities in de Nederlandse militaire samenleving in de jaren rond de Tweede Wereldoorlog.* Den Haag [1977], Koninklijke Landmacht. (Militair-historische bijdragen van de Sectie Krijgsgeschiedenis, nr. 2). 282 p., talrijke ill. en muz.

Systematisch overzicht van de folklore van het Nederlandse militaire leven (de auteur beperkt zich tot de Koninklijke Landmacht). Achtereenvolgens behandelt hij, met vele voorbeelden: stoffelijke zaken (souvenirs en handenarbeid, opschriften en tekens, pleegkinderen en mascottes, kleding en uiterlijk voorkomen, heraldiek, geschriften); gebruiken en gewoonten (militaire etiquette, regimentsgebruiken, variaties op en versies van ceremonieel, resten van oude gebruiken, loopbaan, dagelijks leven, gevechtsgewoonten); taal (namen, spreekwoorden); opvattingen (bijgeloof, meningen, verklaringen); verhalen (overleveringen, grappen, raadsels, literatuur); liederen en rijmen (zangbundelliedereren, korpsliederen, soldatenliederen, signaalteksten, rijmen). Elk hoofdstuk is voorzien van een bronvermelding met achterin het boek twee bibliografieën: de ene bevat Nederlandse literatuur, waarbij gestreefd wordt naar volledigheid, de andere een selectie van buitenlandse literatuur, over de in de hoofdstukken behandelde onderwerpen. Bovendien zijn veel gegevens afkomstig uit eigen waarneming, mededelingen van anderen en een enquête uit 1967-69. — J.J.S.

Volkskunde im Museum. Referate, Stellungnahmen und Umfrageauswertung zur wissenschaftlichen Arbeitstagung der Arbeitsgruppe kulturhistorischer Museen in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde, veranstaltet vom 4.-6. April 1973 in Frankfurt/Main unter dem Titel: Perspektiven musealer Sammel- und Darbietungspraxis, Geschichte und Problematik des 'Volkskundlichen' in kulturhistorischen Museen, hrsg. von Wolfgang Brückner und Bernward Deneke. Würzburg 1976, Bayer. Bl. f. Volksk. (Veröffentlichungen zur Volkskunde und Kulturgeschichte, hrsg. von Wolfgang Brückner und Lenz Kriss-Rettenbeck 1). 330 p.

Ter gelegenheid van het congres werd in het Historisch Museum van Frankfurt een tentoonstelling 'Wandschmuck und Kunstpopularisierung im 19. Jahrhundert' ingericht. (Wolfgang Brückners 'Elfenreigen-Hochzeitstraum', dat in een vorig nummer van het V.B. is aangekondigd, kan als een beredeneerde catalogus worden beschouwd). De bedoeling was dat de problematiek die door deze tentoonstelling werd aangesneden in de discussie centraal zou staan. Ze werd echter op de achtergrond gedrongen door een discussie over museum en politiek. *Wolfgang Brückner* schrijft dat met bitterheid. Hij vertelt met een wat zwartgallige humor hoeveel financiële en organisatorische ellende de inrichting van de tentoonstelling hem heeft gebracht, geeft in het kort de schriftelijke reacties weer die er naderhand op zijn binnengekomen en verdedigt zich tegen critiek (p. 7-17). *Hans-Ulrich Roller* geeft een overzicht van de geschiedenis van de ideeën achter de opbouw van de volkskundige

verzamelingen in de Duitse musea en besteedt vervolgens aandacht aan een aantal problemen die voor de toekomst van wezenlijk belang zijn: Hij meent dat de betrekkelijkheid van de mogelijkheid om in een museum een beeld van de historische werkelijkheid te geven voortdurend beklemtoond en de pretentie dat men de geschiedenis van het dagelijks leven geeft vermeden moet worden, dat men een beeld moet geven van de sociale en economische omstandigheden teneinde te voorkomen dat er een vervalst beeld van de werkelijkheid ontstaat zoals dat met name in de openluchtmusea vaak het geval is, dat men ook aandacht moet schenken aan de lagere sociale groepen en aan verandering teneinde een statisch beeld te vermijden en dat men zich voortdurend moet beraden over de middelen die men heeft om wetenschappelijke kennis voor een groter publiek verantwoord te vertalen (19-57). *Bernward Deneke* gaat na welke plaats in de eerste helft van de negentiende eeuw aan de materiële cultuur als bron voor de kennis van het verleden wordt toegewezen en laat zien hoe onder meer de behoefte om het verleden aanschouwelijk te maken en de opkomende archeologische en etnologische belangstelling, de belangstelling en waardering geleidelijk deden toenemen (58-91). *Ulrich Bauche* geeft een karakteristiek van de voorwerpen die tussen 1874 en 1915 door Justus Brinckmann voor het Hamburgse museum voor Ambacht en Kunst zijn bijeengebracht en prijst de critische wijze waarop dat gebeurde, in het bijzonder de aandacht die Brinckmann had voor de economische, sociale en juridische aspecten (92-107). *Gerd Spies* beschrijft het totstandkomen van de volkskundige verzameling in het museum van Braunschweig door toedoen van Richard Andree en later van Franz Fuhse en wijst op de overeenkomsten, bij alle verschillen, tussen hun inzichten en die van Otto Lauffer in Hamburg en Wilhelm Bomann in Celle. Deze verwantschap kreeg haar neerslag in het door Fuhse en Lauffer opgerichte 'Niederdeutsches Verband für Volks- und Altertumskunde' en men vindt haar nog steeds in de wijze waarop in de verschillende Noordduitse musea de tentoonstellingsproblematiek wordt benaderd (108-119). *Carla Döring* kiest uit de 160 Hessische musea drie typerende voorbeelden en gaat in het kort na hoe hun volkskundige afdelingen tot stand zijn gekomen en wat men ermee heeft gedaan. Vervolgens vraagt ze zich af, hoe de verzamelde voorwerpen in de toekomst gebruikt kunnen worden en ze pleit voor een opstelling die een zo volledig mogelijk tijdsbeeld geeft, wat weer zijn consequenties heeft voor het aanschafingsbeleid (120-132). *Karl-S. Kramer* wijst op de beperkte waarde die voorwerpen hebben als bron voor de kennis van het verleden en pleit voor een zo breed mogelijke documentatie rond ieder voorwerp afzonderlijk, om te voorkomen dat het in een inhoudsloos isolement geraakt. Dat men ook in het gunstigste geval altijd zal moeten werken met brokstukken uit het verleden en genoeg zal moeten nemen met lacunes, al was het alleen al omdat de blikrichting van de verzamelaars in de loop van de tijd voortdurend veranderd is, zal men voor lief moeten nemen (133-148). *Kurt Böhner* geeft enkele algemene karakteristieken van de houding tegenover het verleden en de invloed daarvan op de wijze van tentoonstellen in vroegere cultuurperioden en formuleert enkele eisen die men aan een museum moet stellen, waarbij hij zich met name keert tegen de tendens om onderzoek en voorlichting van elkaar te scheiden (149-156). *Wulf Schadendorf* meent dat bij de inrichting van tentoonstellingen meer gebruik moet worden gemaakt van sociologen, die kennis en behoefte van het te verwachten publiek in kaart moeten brengen, zodat daarvan kan worden uitgegaan. Vervolgens filosofeert hij over museum en kunstwerk, naar mijn smaak evenwel te gewichtig om te boeien (157-176). *Dieter Kramer* verdedigt in een heel wat helderder betoog het standpunt dat een museum zijn voorwerpen zo

moet uitstellen dat de bezoeker inzicht krijgt in de krachtsverhoudingen (sociaal, economisch) in het verleden, waardoor het hem mogelijk wordt gemaakt ook zijn eigen situatie te doorzien. Hij geeft bovendien aan welke consequenties een dergelijk standpunt heeft voor het tentoonstellen van de traditionele volkskundige voorwerpen en stelt een aantal prioriteiten op (177–217). *Martin Scharfe* werkt hetzelfde standpunt op zijn manier uit (218–236). *Detlef Hoffmann* blikt terug op de kritiek die de politieke stellingname van de staf van het Historisch museum van Frankfort in zijn wijze van presentatie heeft opgeroepen en verdedigt de opvattingen die aan deze stellingname ten grondslag liggen (237–244). Van *Helge Gerndt* wordt een radiopraatje afgedrukt waarin hij de uitwerking van deze opvattingen in het Frankforter museum als te eenzijdig en te simplistisch critiqueert (245–249). *Thomas Brune* verwijt in een nabeschouwing in het Tübinger Korrespondenzblatt die hier is overgenomen een aantal deelnemers aan het congres dat ze hun ogen sluiten voor de noodzaak om in een cultuurhistorisch museum sociale kritiek te geven en meent dat dit een van de redenen is dat de discussie zo onbevredigend is gebleven (250–254). *Ernst Schlee* heeft ongeveer de tegenovergestelde opvatting. Het heeft hem geërgerd dat de bijdragen van een aantal deelnemers zich beperkt hebben tot oeverloos getheoretiseer, in plaats van praktische vraagstukken, zoals de architectuur en de inrichting van het Frankforter museum, waarop hij veel kritiek heeft, ter discussie te stellen en hij verwerpt de opvatting dat een museum in de bijschriften kennis moet overdragen die niet direct op de voorwerpen betrekking heeft (255–259). *Bernward Deneke* geeft een beknopte geschiedenis van de volkskundige musea in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland (261–276), waarbij als bijlage de antwoorden van een veertigtal musea op tien vragen (naam, stichtingsdatum, aard van de verzameling enz., medewerkers, literatuur) worden afgedrukt (277–325). – J.J.V.

Volksverhalen. Sprookjes, fabels, mythen, sagen en legenden. Samengesteld en van een voorwoord voorzien door André Klukhuhn. Utrecht 1976, Buro Vormingswerk/Studium Generale van de rijksuniversiteit Utrecht. Deel 1. 111 p., 8 ill.; f 5,—.

Dit eerste deel bevat de lezingen die in het najaar van 1976 in het kader van het Studium Generale te Utrecht gehouden zijn. *M. Draak* zet in een inleidend referaat uiteen wat men onder de genres mythe, epos en sprookje verstaat, schetst vervolgens in grote lijnen de geschiedenis van het sprookjesonderzoek en gaat tenslotte nader in op de vertelkunst en de belangstelling van de psychiatrie voor het sprookje (p. 9–20). *E. Maten* beschrijft de belangrijkste oud-Indische verhalenbundels en geeft een karakteristiek van enkele veel voorkomende figuren hierin: vrouwen, courtesanes, asceten, goden en misdadigers (23–31). De lezing van *M. Draak* over Keltische volksverhalen is in verband met tijdgebrek niet afgedrukt, wel echter haar bibliografie van uit het Iers, Schots-Gaelisch, Welsh en Bretons vertaalde verhalenbundels (35–37). *M. Toonder* vertelt hoe hij tot het maken van strips is gekomen en gaat in op de verschillen en overeenkomsten van strip en sprookje – de overeenkomsten zitten in het archetypische karakter van figuren en situaties – en op het merkwaardige verschijnsel dat de stripfiguren, met name Bommel, een eigen leven gaan leiden en door de stripmaker nauwelijks meer in de hand gehouden kunnen worden (40–51). *O. Spies* schetst ontstaan en verbreiding van de 1001-nacht, de ontwikkeling van het Arabische sprookjesonderzoek en de verschillen tussen het Arabische

en het Europese sprookje (55–66). *O. Bø* beschrijft het Noorse volksverhaalonderzoek en vermeldt enkele karakteristieke elementen van het Noorse volksverhaal (69–81). *A.J. Dekker* geeft een overzicht van het Nederlandse volksverhaalonderzoek van Westendorp tot heden (85–99). *D. Segal* behandelt structuur en betekenis van het Slavische sprookje en noemt enkele karakteristieke verschillen tussen de sprookjes van de diverse Slavische volkeren (103–111). – A.J. Dekker.

Voort, J.P. van de. *Bibliografie van Vlaardingen*. Afgesloten 1 december 1974. Vlaardingen 1975, Historische vereniging Vlaardingen. VIII, 136 p.; f 9,50.

Deze bibliografie is ingedeeld naar rubrieken, waaronder plaatsbeschrijvingen, handel en nijverheid, kerk en godsdienst, visserij en scheepvaart, verenigingen en clubs. Voor volkskundig onderzoek is van belang de rubriek Zeden en gewoonten (nr. 900–1004), met de onderrubrieken Feesten, kermis, vorstelijke bezoeken; Buisjes- en vlaggetjesdag; Nieuwe haring, koninginneharing; Klederdracht; Legenden, sprookjes; Dialect, liedjes; Diversen. Bevat een auteursregister. – M.v.Z.

Vos, J.G. *Het erve Kots. Museumboerderij van de Bernard Weenink Stichting Lieve-de Lichtenvoorde*. Zutphen 1976, Walburg pers. 31 p., 7 foto's; f 5,-; ISBN 90-6011-133-8.

Beschrijving van de gebouwen en het interieur van het museum Erve Kots met enkele opmerkingen teneinde een sfeer uit het verleden te beschrijven. – J.J.S.

Vijver, J.A.M. van de. *Uit het verleden van Geldrop*. Bloemlezing uit het werk van Jan van de Vijver. Geldrop 1977, Gemeentebestuur van Geldrop. (Bijdragen tot de lokale geschiedenis van Geldrop 4). 56 p., 19 ill.; f 2,50.

Een aantal artikelen over diverse onderwerpen (o.a. nachtwacht, kermis, schuttersgilde, inventaris van een predikant, markt, halfvasten, pasen, begrafenissen), verschenen in een tweetal lokale kranten in de periode 1940–1947. Met een levensbeschrijving van J.A.M. van de Vijver. – M.v.Z.